

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

H. P. Hansen

A stylized white signature flourish consisting of several sweeping, curved lines.

3 • 2012

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland

Pris for medlemskab
295 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition

Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid

Mandag-torsdag 9-14

Redaktion

Kirsten H. Clausen
(ansv.)

Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
6100 Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
6270 Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout

Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk

Winds Bogtrykkeri A/S
Haderslev

I dette nummer

Redaktionen 83

H.P. Hanssens historiske betydning 84

H.P. Hanssen var en dygtig, professionel politiker og dertil 'en brugelig Mand i Kampen mod Tyskeriet'. Arkiv- og forskningsleder, dr.phil. Hans Schultz Hansen, Landsarkivet for Sønderjylland, fortæller om en af de vigtigste skikkelser i Sønderjyllands historie.

Hejmdalister og Jessenianere 92

Museumsinspektør René Rasmussen, Museum Sønderjylland, gør rede for H.P. Hanssens manøvrer i den kamp om den politiske strategi, der rasede i pressen.

H.P. Hanssen og mindesmærkerne 100

Museumsinspektør Inge Adriansen, Museum Sønderjylland, har studeret mindesmærkernes betydning for H.P. Hanssen og den nationale vækkelse.

H.P. Hanssen i tysk perspektiv 107

Pensioneret lektor Peter Hopp, Kiel, har studeret H.P. Hanssens omdømme i tyske historikers optik og fortæller her om det brogede billede, der tegner sig.

H.P. Hanssen - den danske generalstabs stjerneagent 'Z' i Berlin 114

Pensioneret brigadegeneral, cand.phil. Michael H. Clemmesen, Center for Militærhistorie ved Forsvarsakademiet, løfter sløret for den hemmelighedsfulde side af H.P. Hanssens virke.

Familiemennesket H.P. Hanssen 122

Som oldebarn af H.P. Hanssen har sognepræst Jørgen Hanssen en helt særlig viden om manden, der i tankerne altid havde sin familie hos sig og 'som sneglen bar sit hus på ryggen'.

Det sker - i Museum Sønderjylland 128

Bagsiden om forsiden 132

Den arkitektoniske værdi af det hus, der i en betydelig årrække var H.P. Hanssens hjem, har været diskuteret. Men husets historiske værdi blev cementeret, efter at det i 1986 var tæt på en nedrivning. Overinspektør Peter Dragsbo, Museum Sønderjylland, fortæller historien om Nygade 41A i Aabenraa.

Forsidebilledet: H.P. Hanssens hus.

Foto: Kim Furdal.

Tillykke med fødselsdagen

DET ER IKKE ALLE BESKÅRET at få sin 150-års fødselsdag markeret, men når det drejer sig om H.P. Hansen (21/2 1862- 27/5 1936), er der særdeles gode grunde til det. Næppe noget anden dansk politiker har betydet så meget for Genforeningen i 1920 og ikke mindst, at der på længere sigt blev skabt ro om grænsen. Han skabte faste organisatoriske rammer for det nationale arbejde uden at tabe det langsigtede mål, Nordslesvigs genforening med Danmark, af sigte. Og da målet var nær, efter Tysklands sammenbrud, gik han mod strømmen, men med tiden for en afstemning om en grænse. Han fik derfor ikke den naturlige plads ved Genforeningsfesten på

Dybbøl Banke i 1920, men så meget desto mere i historien.

For Historisk Samfund for Sønderjylland er der tillige en særlig grund til at fejre fødselsdagen. H.P. Hansen var med til at starte Sønderjyske Årbøger i 1889 og i 1922 var han med til at oprette foreningen, hvis styrelse han var medlem af i de første år.

I en tid med stigende portoudgifter er det en glæde, at H.P. Hanssens Mindefond har valgt at støtte den udvidede fødselsdagshilsen. Redaktionen sender derfor en varm tak til fondens bestyrelse og forfatterne, som har bidraget til at markere dagen.

Redaktionen

H.P. Hanssens historiske betydning

Af Hans Schultz Hansen

H.P. Hanssen er en af de vigtigste skikkelser i Sønderjyllands historie. Han var de danske sønderjyders førstemand i de sidste årtier af det preussiske herredømme; den dansk-tyske grænse af 1920 er først og fremmest hans værk, og efter 1920 stod han i forreste række i forsvaret for den nye grænse. Arkiv- og forskningsleder, dr.phil. Hans Schultz Hansen gør nærmere rede for H.P. Hanssens indsats.

H.P. HANSSEN FIK ISÆR historisk betydning på tre punkter. Fra 1880'erne og frem til Første Verdenskrigs udbrud i 1914 var han den udfarende kraft i organiseringen af den danske bevægelse og i sikringen af danskhedens langsigtede overlevelse på trods af den skærpede fortyskning. I årene 1918-20 var det hans fortjeneste, at det slesvigske spørgsmål blev genrejst på grundlag af

folkenes selvbestemmelsesret, så der blev opnået en retfærdig grænse, som sikrede freden i det dansk-tyske grænseland. I 1933 stillede han sig i spidsen for den danske modoffensiv mod slesvig-holstenske nazisters krav om en flytning af 1920-grænsen, ligesom han gennemskuede det nye nazistiske styre i Tyskland som et diktatur.

Slægt, barndom og ungdom

H.P. Hanssen blev født den 21. februar 1862 i en storbondeslægt. Faderen Christen Hanssen på gården Nørremølle i Sottrup sogn i Sundeved var egnens ledende danske skikkelse. H.P. Hanssen blev som 17-årig stillet over for det valg, som alle unge dansksindede mænd i Sønderjylland måtte træffe: Udvandre for at undgå den treårige preussiske militærtjeneste el-

Fotos: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

H.P. Hanssen opbyggede hurtigt et ry som 'en brugelig Mand'. Han arbejdede ikke alene politisk, men gik også ind med støtte og vejledning, bl.a. med serien 'Vore Rettigheder'.

ler stå denne igennem for at kunne blive i hjemstavn, bevare hjemmet for slægten og virke for den danske sag. Ved en gåtur i Dybbøl skanser ved nytårstid 1879 besluttede han sig for det sidste.

De følgende ti år blev for H.P. Hanssen forberedelsens tid. I første omgang lærte han landbrug, men sideløbende slugte han historiske og skønlitterære bøger, og snart fik interessen for politik helt overtaget. H.P. Hanssens forgængere som danske lederskikkelser var etableret i deres erhverv, da de trådte ind i politik. H.P. Hanssen uddannede sig derimod allerede som ung målrettet til at blive politiker. I tre vintre var han elev på Askov Højskole, og ved studieophold i Leipzig, København og Berlin uddybede han sin ind-

sigt i moderne politik, samfundsforhold og nationalitetskamp. Som den første sigtede H.P. Hanssen mod at blive professionel politiker. Han gjorde det ikke for at få et levebrød; dertil var erhvervet som politiker dengang for usikkert; i hvert fald var det mere usikkert end at være storbonde på Nørremølle. En levevej fik H.P. Hanssen i stedet i 1888 som medarbejder ved den danske avis 'Dybbøl-Posten'. Samme år giftede han sig med Helene Lucie Iversen fra Ullerup, og de to stiftede hjem i Sønderborg.

Et netværk bygges op

H.P. Hanssen opbyggede målrettet et politisk netværk. Han fandt sig en mentor; det blev rigsarkivar A.D. Jørgensen i København, der var født og

Modstående side: Tre højskoleophold i vintrene 1881/82, 1882/83 og 1885/86 på Askov Højskole fik stor betydning for H.P. Hanssen. Her modtog han ikke alene undervisning af så markante personligheder som Ludwig Schrøder og H. Nutzhorn, men skabte også kongerigske kontakter. Her er det elevholdet på Askov Højskole vinteren 1885-86, fotograferet i højskolens gård.

opvokset i Gråsten. A.D. Jørgensen øvede stor indflydelse på støtten til sønderjyderne fra Danmark, men først og fremmest stod han for et mere fordomsfrit syn på de dansk-tyske modsætninger og på et nøgternt standpunkt om, hvor den dansk-tyske grænse burde lægges: efter folkets grænse et sted midt i Slesvig i stedet for den historiske ved Ejderen eller Danevirke. Det prægede H.P. Hanssen afgørende.

I Kongeriget knyttede H.P. Hanssen også tætte kontakter til kredse af unge, venstreorienterede akademikere, som var rede til at gøre et arbejde for den danske sag i Sønderjylland. Det var folk som H.V. Clausen, Johan Ottosen, M. Mackeprang og Aage Friis, men han holdt også forbindelse til højreorienterede akademikere. H.P. Hanssens personlige sympatier lå imidlertid hos venstre, ligesom han var overbevist grundtvigianer. Begge dele kunne i 1880'erne nok støde an hos den ældre generation af konservative slesvigske bønder. Frimenighedspræst L.B. Poulsen i Bovlund gav ham derfor i 1887 dette kloge råd: "Jeg mener nemlig, at det var bedst, om Du bliver kjendt her som en brugelig Mand i Kampen imod Tyskeriet, inden Du bliver kjendt som dansk Venstremand".

I Sønderjylland lykkedes det også H.P. Hanssen at skabe et netværk af mænd fra de forskellige egne og grupperinger. Dertil kom meningsfæller og venner i H.P. Hanssens egen generation som Nis Nissen i Nordborg og talrige andre.

For at vinde fodfæste som politiker måtte H.P. Hanssen også knytte den brede sønderjyske befolkning til sig. Det lykkedes – så meget, at de danske sønderjyder kom på fornavn med ham, mange årtier før det blev moderne.

Denne position opnåede han ved at tage sig af de mange anliggender, hvor folk kunne have brug for sagkyndig hjælp. H.V. Clausen skrev engang, at han på en enkelt dag kunne blive bedt om "at skrive lovene for en selskabelig forening på Als, at skaffe en mand op ad Ribe til et billigt lån på hans gård, at sige sin mening om et skattespørgsmål i Aabenraa amt og at skaffe danske stykker til en dilettantforestilling et sted ved Haderslev". H.P. Hanssen blev altså "en brugelig Mand i Kampen mod Tyskeriet". Han var tillige tro mod sit motto: "Vor Kamp er en Kamp for Retten, - men lad os aldrig glemme, at vort Løsen maa være Arbejde, thi kun under dette Enhedsmærke vil vi kunne sejre". Det var med det som udgangspunkt, at H.P. Hanssen blev den første moderne mindretalspolitiker i det dansk-tyske grænseland.

Den første moderne mindretalspolitiker

Det lå uden for de danske sønderjyders egen formåen at opnå deres genforening med Danmark. Den protestpolitik, som de havde ført i den første årrække efter 1864, var nytteløs. Europa lyttede ikke. En ny strategi måtte til. Danskhedens overlevelse skulle sikres på lang sigt, indtil en mulighed for en genforening engang måtte vise sig. Det var der andre end H.P. Hanssen, som indså, men virkeliggørelsen af strategien blev frem for alt hans politiske projekt. Det kan sammenfattes i fem punkter.

For det første måtte de unge dygtiggøre sig, blive i landsdelen for at bevare gårdene på danske hænder og engagere sig i politik. Sammenhængen mellem bondestandens økonomiske og sociale selvhævdelse og

danskhedens fremtidsudsigter stod lysende klar for H.P. Hanssen, længe før den blev alment erkendt. Det gjaldt om at sikre danskhedens grundsubstans og sammenhængskraft. I 1908 fandt han derfor, at tiden også var kommet, hvor den danske bevægelse måtte tage sig af arbejders problemer.

For det andet måtte kræfterne samles og arbejde i samme retning. Her øvede H.P. Hanssen sin første store politiske bedrift, da det lykkedes ham at forene de forskellige egne danske ledere til oprettelsen af Vælgerforeningen for Nordslesvig. Det skete i Vojens den 10. juli 1888. Vælgerforeningen blev de danske sønderjyders politiske parti. H.P. Hanssen blev sekretær og foreningens egentlige arbejdskraft, bl.a. opbyggede han et net af tillidsmænd. H.P. Hanssens virke som udfarende kraft i organiseringen

af danskheden førte også til oprettelse af talrige foredragsforeninger, og han var stærkt involveret i stiftelsen af Den nordslesvigske Skoleforening, Nordslesvigsk Kreditforening og det første 'Landeværn' fra 1913.

For det tredje måtte de danske sønderjyder udnytte de muligheder, den preussiske forfatning bød på. Med sit grundige kendskab til preussisk og rigstysk lovgivning satte H.P. Hanssen sig ofte med held op imod lokale tyske embedsmænd, selvom han hverken undgik bøder eller fængsel. For at stive sine landsmænd af i konfrontationerne med myndighederne skrev han en serie hæfter med titlen 'Vore Rettigheder' om foreningslovgivningen og valgretten til landdagen og rigsdagen.

For det fjerde skulle den sønderjyske danskhed fornys. Den skulle med H.P. Hanssens egne ord bringes ud af

H.P. Hanssen afgiver sin stemme på afstemningsdagen.

1870'ernes "sygelige sentimentalitet" og komme på omgangshøjde med udviklingen nord for Kongeåen. Hans forbillede var den grundtvigske bondebevægelse, som den ytrede sig med højskoler, efterskoler, foredragsforeninger, forsamlingshuse og gymnastik- og tilslutning til Venstre. Især det sidste var kontroversielt og bragte ham på kollisionskurs med redaktør Jens Jessen, 'Flensborg Avis', og hans elever. Det blev ikke bedre, da H.P. Hanssen i 1893 købte avisen 'Hejmdal' i Aabenraa og flyttede hertil.

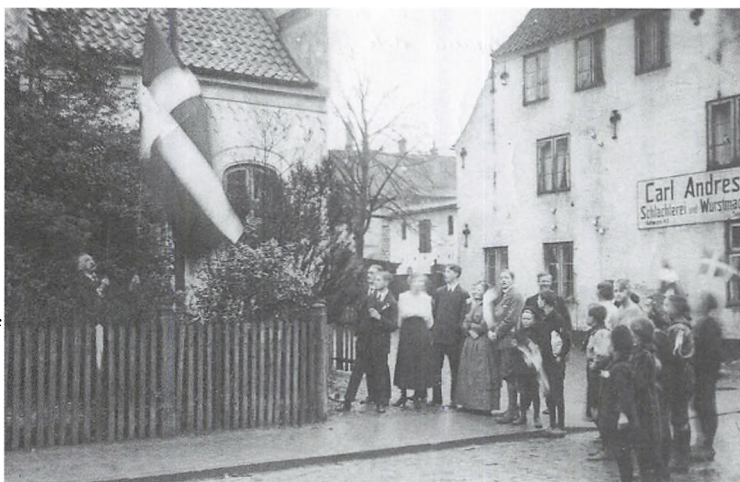
For det femte ville H.P. Hanssen udnytte de danske sønderjyders pladser i den tyske rigsdag og den preussiske landdag til praktisk politisk arbejde. Trods Jessens modstand blev H.P. Hanssen i 1896 valgt ind i landdagen. Her var han medlem til 1908. Rigsdagsposten gik derimod i første omgang til Jessen, der i 1902 afløste den afdøde Gustav Johannsen. Da Jessen selv døde i 1906, var H.P. Hanssen det indlysende valg, og han var medlem af rigsdagen indtil 1919. Som rigsdagsmand medvirkede han ved ind-

gåelsen af den dansk-tyske optantkonvention i 1907, der sikrede børn af de slesvigere, som i årene efter 1864 havde valgt dansk statsborgerskab, mulighed for at blive preussiske statsborgere og dermed nyde fulde borgerlige rettigheder. Et andet hovedresultat var udskydelsen i 20 år af sprogparagraffen i den tyske rigsforeningslov af 1908, der ville gøre brugen af tysk obligatorisk på alle offentlige møder.

Den Første Verdenskrig stillede nye krav til H.P. Hanssens varetagelse af sine landsmænds tarv. Som andre ledende dansksindede blev han arresteret ved krigens udbrud, men blev hurtigt sat på fri fod og kunne efterhånden opnå sine medfangers løsladelse og lempelser i undertrykkelsen af den danske presse og anden diskrimination af den danske befolkning.

Hovedansvaret for grænse- dragningen 1918-20

Allerede under krigen forberedte H.P. Hanssen sig på, at et tysk nederlag kunne åbne vejen for Nordslesvigs

*H.P. Hanssen
hejser Danne-
brog foran hjem-
met Nygade 41 i
Aabenraa på
afstemnings-
dagen den 10.
februar 1920.*

genforening med Danmark. I oktober 1918 var det så vidt. Den 23. oktober krævede han i den tyske rigsdag grænespørgsmålet løst i henhold til afstemningsløftet i paragraf fem. Med en demokratisk afgørelse af grænespørgsmålet kunne det løses på en fremtidssikret måde. I H.P. Hanssens udformning blev det til, at befolkningen i Nordslesvig som en helhed skulle stemme ja eller nej til en genforening med Danmark. Han søgte med andre ord en demokratisk legitimering af Kruså-Siltoft-linjen, den såkaldte Clausen-linje, som havde navn efter H.V. Clausen. Argumenterne herfor gav han i en betænkning til Vælgerforeningens bestyrelse og tilsynsråd, dateret den 9. november 1918: "Opnaar vi denne Grænse har vi paa Løgumklosteregnen, i Slogsherred og i Byerne, særlig i Tønder By, en Del Tyskeri indenfor Rigets Grænser, men dog ikke mere end at vi vil kunne opsuge det i Løbet af et Par Menneskealdr. Faar vi derimod Flensborg med, er det ufordøjeligt, og vi maa da regne med et varigt tysk Sprogomraade indenfor Rigets Grænse, som gør hele vor nationale Fremtid utryk". Det blev H.P. Hanssens politik, som blev knæsat af Vælgerforeningen i bestyrelsens og tilsynsrådets møde på Folkehjem den 16.-17. november 1918. Den mundede ud i Aabenraa-resolutionen, hvor der dog var givet den åbning til de mellemslesvigiske egne, at de efter anmodning kunne stemme kommunevis om en genforening.

Den 17. november 1918 kunne H.P. Hanssen så fra Folkehjems balkon i Aabenraa meddele de mange fremmødte Vælgerforeningens resolution og give udtryk for sin vished om den

forestående genforening. Ved en henvendelse til den danske regering dagen efter sikrede han, at de danske sønderjyders ønske blev bragt frem for fredskonferencen i Versailles.

Snart måtte H.P. Hanssen kæmpe mod de stærke kræfter, der rejste sig mod hans moderate grænsepolitik og uden hensyntagen til befolkningens sindelag krævede en grænse ved Danevirke eller i det mindste syd om Flensborg. Under den nationalistiske storm 1919/20 måtte H.P. Hanssen tåle de uhyrligste fornærmelser, fordi han fastholdt sin politik. Bedre blev det ikke, da han i juni 1919 lod sig optage i det radikale ministerium Zahle som midlertidig minister for sønderjyske anliggender. Skønt sagligt velbegrundet i den bedst mulige forberedelse af Nordslesvigs indlemelse i Danmark, gjorde udnævnelsen ham upopulær navnlig i Venstre.

Folkeafstemningerne den 10. februar og 14. marts 1920 bekræftede imidlertid H.P. Hanssens nøgterne grænsepolitik, men som det øvrige ministerium Zahle blev han afskediget af Christian X. H.P. Hanssen blev også skubbet til side af det officielle Danmark, da Genforeningen skulle fejres. Først måtte H.P. Hanssen trække sig som den, der bød Christian X velkommen ved Kongeåen. Dernæst blev det ikke ham, men grev Schack, som blev sønderjydernes hovedtaler ved genforeningsfesten på Dybbøl, og det var nær ved, han helt var blevet forhindret i at tale her. Og da endelig Folketinget om aftenen efter festen afholdt en fællesspisning med regering og kongehus i Sønderborg, havde man 'glemt' at invitere H.P. Hanssen.

Tilsidesættelsen var den pris, H.P.

Hanssen betalte for at være gået med tiden, men mod strømmen i grænse-spørgsmålet, sådan som en rigtig statsmand gør, når det kræves. H.P. Hanssens nøgterne grænsepolitik blev i længden ikke kun til gavn for de dansksindede sønderjyder, men også for de tysksindede. Set i historiens lys kan der nemlig ikke herske tvivl om, at 1920-grænsen er selve forudsætningen for det fredelige forhold mellem dansk og tysk i grænse-landet i dag. Hovedæren herfor tilkommer derfor H.P. Hanssen, selv om der gik nogle årtier, før de fredelige tilstande slog igennem med København-Bonn-erklæringerne i 1955.

Grænsedragningen 1918-20 var kulminationen på H.P. Hanssens politiske virke, men blev langt fra afslutningen på hans arbejde for danskheden i Sønderjylland. Det koncentrerer sig nu om at sikre det vundne. Eftersom det tyske mindretal krævede en grænserevision, og Tyskland undlod at anerkende den nye grænse, var der stadig behov for H.P. Hanssens indsigt, erfaring og arbejdskraft. På det politiske felt havde han ikke heldet med sig. Hans tanker om en særlig sønderjysk gruppe i den danske rigsdag i tilknytning til Venstre led skibbrud, og hans medlemskab af Folketinget for Venstre 1924-26 blev i bedste fald en tam affære. Men på det kulturelle område var der nok at gøre. H.P. Hanssen blev formand for Sprogforeningen i 1921 og i 1923 for Historisk Samfund for Sønderjylland. Midt i 1920'erne kom jordkampen tilbage. Da det tyske mindretal i 1926 iværksatte en offensiv bl.a. med oprettelsen af Kreditanstalt Vogelgesang, var H.P. Hanssen sammen med Skoleforeningens formand Hans Jef-

sen Christensen initiativtager til oprettelsen af Landeværnet i 1927.

Samlende kraft mod den nazistiske grænseflytningsoffensiv 1933

I foråret 1933 gennemskuede H.P. Hanssen straks det nye nazistiske styre i Tyskland som et undertrykkende diktatur, og da slesvig-holstenske nazister iværksatte en offensiv mod 1920-grænsen, blev han atter det politiske samlingspunkt for de danske sønderjyder. Sammen med Jepsen Christensen indbød han 400 danske tillidsmænd fra alle sogne i Nordslesvig til et fortroligt møde på Folkehjem den 12. april. Her vedtog de en resolution, der totalt afviste de tyske grænserevisionskrav og krævede sikring af grænsen mod irregulære tropper, skarp overvågning af grænseflytningsbestræbelser, hurtig og kraftig indskriden mod urostiftere og sanktioner mod danske embedsmænd, der deltog i grænseflytningsagitationen. Der blev nedsat et udvalg bestående af de to indbydere og direktør Martin Hammerich fra Tønder. På mange måder var handlekraften i mødet parallel til mødet i november 1918, og man har haft blik for dette ved at sætte mindetavler for begge møder op i Kongesalen på Folkehjem. Udvalgets arbejde mandede i oktober-november ud i grundlæggelsen af Danske Samfund i grænseegnens 32 sogne. Den 20. november blev fællesorganisation Grænseområdet Danske Samfund stiftet med Hammerich som formand. H.P. Hanssen kunne nu give førertrøjen videre til yngre kræfter.

Men det betød ikke, at han sparede sig i de kommende år. Bl.a. talte han på Det Unge Grænseværns stævne på Skamlingsbanken den 24. juni 1934.

H.P. Hanssen var politisk aktiv hele livet igennem og var en af de første til at advare mod det nazistiske styre og et stærkere pres på den nye grænse. Her taler han ved Det Unge Grænseværns store stævne på Skamlingsbanken den 24. juni 1934.

Her sagde han bl.a.: "Unge Sønderjyder er i Tusindvis strømnet sammen her i Dag, rede til at føre Grænseskampen videre. I Unge: Stil jer, naar I rykker ud i Fronten, under P. Hiort Lorenzens Banner. Paa det staar der skrevet: For Folkestyre, for Retten til frit at tænke, tro og tale, for Sønderjyllands Danskhed, for Folk og Fædreland!" Dermed bekendte H.P. Hanssen sig til de idealer, som havde været bærende i den danske bevægelse siden 1840'erne, og som han ikke mindst havde taget til sig i sin ungdom. Det kan forekomme nutiden banalt, men var det ikke i 1930'erne, hvor demokratiet i de hårde kriseår var under pres både fra højre og venstre, og hvor slet ikke så få vaklede i deres tro på folkestyrets fremtid og fascineredes af de stærke mænd. I striden mellem diktaturet og demokratiet var samtiden i det mindste ikke i tvivl om, hvor de havde H.P. Hanssen og hans blad 'Hejmdal'.

I 1933 blev ringen sluttet for H.P. Hanssen. Sønderjydernes gamle førstemand samlede nok engang sine

landsmænd under sit lederskab, men han fik også givet faklen videre til en ny generation i det nationale arbejde. H.P. Hanssen døde den 27. maj 1936. Hans begravelse formede sig som en national manifestation. ■

Litteratur

Fink, Troels: *Da Sønderjylland blev delt 1918-1920 I-III*, 1978-79

Hanssen, H.P.: *Et Tilbageblik I-IV*. 1931-34

Hanssen, H.P.: *Fra Krigstiden I-II*. 1924

Hanssen, H.P.: *Grænsespørgsmaalet*. 1920

Hanssen, H.P.: *Fra Kampaarene. Afhandlinger og Foredrag I-II*. 1927-29.

Herreborg Thomsen, Birgitte og Henrik Skov Kristensen (red.): *Sønderjylland i 1933*. 2010.

Lausten-Thomsen, H.(red.): *Bogen om H.P. Hanssen skrevet af hans Venner*. 1948

Mackeprang, M.: *Nordslesvig 1864-1909*. 1910.

Petersen, Jakob: *Skamlingsbanken 1843-1943*. 1943.

Hejmdalister og Jessenianere

H.P. Hanssen og demokratiseringen af den danske bevægelse

Af René Rasmussen

Med stiftelsen af Vælgerforeningen i 1888 som led i en demokratiseringsproces og som et forsøg på at imødegå den mediekrig, der rasede i den danske lejr i Nordslesvig, indledtes en periode, hvor H.P. Hanssen måtte manøvrere på en diplomatisk knivsæg. Museumsinspektør René Rasmussen har set på den vanskelige balancegang og konsekvenserne af magtkampene i pressen og Vælgerforeningen.

I DEN FØRSTE TID efter 1864 var de danske nordslesvigere svagt politisk organiseret. Man havde en løs organisation bestående af et antal af 'ansete mænd' fra forskellige egne. De politiske repræsentanter blev kåret blandt de 'ansete mænd' ud fra deres personlige egenskaber - og der skulle være én fra det vestlige og én fra det østlige Nordslesvig. Ved de første valg i 1867 var det Hans Krüger fra Bevtoft og Nic. Ahlmann fra Als. De 'ansete mænd' trådte sammen i et 'øverste råd', når der var vigtige spørgsmål at drøfte, men nogen egentlig myndighed havde rådet ikke. Kontakten mellem parlamentarikerne og vælgerne blev varetaget af pressen, der derved fik stor indflydelse på den førte politik.

Parlamentarikerne førte i rigsdag og landdag 'edsnægtelse' og 'protestpolitik'. Den gik ud på at protestere imod Nordslesvigs tilknytning til Tyskland. Parlamentarikerne mente, at nordslesvigerne i Artikel 5 i Prag-

freden fra 1866 mellem Preussen og Østrig havde fået et retskrav på at kunne stemme sig hjem til Danmark. Derfor nægtede de to landdagsmænd at aflægge ed på forfatningen, således som det forlangtes, og der måtte udskrives suppleringsvalg. De to genopstillede blev valgt igen - hvorefter seancen gentog sig. Dette fortsatte med små variationer indtil 1881. I den tyske rigsdag, hvortil nordslesvigerne som regel kun sendte én delegeret, og hvor man ikke forlangte nogen edsafleggelse, greb rigsdagsmand Hans Krüger enhver lejlighed til at protestere imod den uopfyldte Artikel 5. Denne politik blev fortsat indtil Hans Krügers død i 1881. Den var indadtil en effektiv demonstrationspolitik, men rent parlamentarisk var den primitiv, fordi den med sit ultimative krav udelukkede enhver forhandling.

I 1878/79 ophævede Østrig og Preussen Artikel 5. Dette forstærkede indvendingerne mod edsnægtelse og protestpolitik. De såkaldte 'edsafleggere' mente, at landdagsmændene burde indtage deres sæder, hvor de kunne gøre et stykke politisk arbejde. Dette synspunkt delte de danske nordslesvigere i to dele og førte til den såkaldte 'edskamp'. De to landdagsmænd, der blev valgt i 1882, tilhørte hver sin politiske retning. 'Edskampen' sluttede i 1888 med edsafleggernes sejr. Men striden havde vist, at der manglede et organ, hvor politikken over for de tyske magtha-

vere kunne diskuteres og planlægges. Den afslørede også et andet problem: Der var ingen sanktionsmuligheder, hvis en deputeret nægtede at vige sædet. Han havde sin legitimitet direkte fra vælgerne. Han var kåret ud af en selvbestaltet kreds af 'ansete mænd' - og kunne ikke væltes igen; slet ikke, hvis han havde støtte i pressen. Man var nødt til at vente på, at parlamentarikerne døde. Det samme var tilfældet med kredsen af 'ansete mænd'. De var ikke valgte og stod derfor ikke til ansvar over for nogen vælgere. Kredsen var selvsupplerende, og selv om man sørgede for at optage 'lovende unge mænd' i kredsen, så kneb det med afgangen i den anden ende.

Vælgerforeningen stiftes

Ophævelsen af Artikel 5 splittede nordslesvigerne i en 'protestfløj' og en 'forhandlingsfløj'. Protestfolkene, hvis frontfigur fra 1880'erne var redaktør af Flensborg Avis, Jens Jessen, betragtede ophævelsen af Artikel 5

som ugyldig. Forhandlingsfolkene, hvis frontfigur i løbet af 1880'erne blev H.P. Hanssen, så den stadige pukken på Artikel 5 som uheldig: For det første fungerede Artikel 5 og det deri indeholdte håb om en snarlig genforening som en sovepude for det kulturelle arbejde, der skulle bære danskheden i Nordslesvig igennem måske mange generationer i udlændighed. For det andet spærrede det for forhandling og samarbejde med frisindede tyske parlamentarikere, der kunne føre til forbedringer af de danske sønderjyders vilkår. Selv ikke den mest frisindede tyske politiker ville nemlig samarbejde med folk, hvis mål var at løsrive dele af Det tyske Rige. Protestfolkene havde overtaget i pressen i 1880'erne. H.P. Hanssen kunne kun vanskeligt komme igennem med sine idéer om en ny politik, og han blev ofte udsat for mistænkeliggørelse, navnlig i Flensborg Avis. Pressen fastholdt parlamentarikerne på den politik, de hidtil havde ført.

H.A. Krüger (1816-1881) blev født i Bevtoft, hvor han voksede op i et storbondehjem. Det var som den fagligt dygtige bonde, at Krüger slog sig op, og først i 1846 gik han ind i det nationale arbejde. I 1847 blev han som ung mand valgt som den nordslesvigske befolknings stænderdeputerede i Slesvig. Ved det første valg i 1867 blev han valgt ind i den tyske rigsdag sammen med Nic. Ahlmann. Han stod for retskravet om en gennemførelse af § 5, et krav han fremsførte over for den tyske rigsdag hver gang, han havde lejlighed til det.

Vælgerforeningens stiftelse i juli 1888 var et forsøg på at bryde pressens magt. Oprettelsen blev af flere protestfolk opfattet som et kup, for der var ikke i mødeindkaldelserne meddelt noget om, at man agtede at stifte en ny forening. Stifterne var ud over H.P. Hanssen de to daværende parlamentarikere, rigsdags- og landdagsmand Gustav Johannsen og landdagsmand Hans Lassen, foruden en række andre førende mænd fra begge politiske retninger, dog ikke Jens Jessen. Stifterne havde forberedt en liste med 21 navne på ansete mænd fra begge retninger og fra alle egne af Nordslesvig - de skulle udgøre Vælgerforeningens bestyrelse. Med den hidtidige politiske kultur skulle Vælgerforeningens sammensætning herefter være sikret for lang tid fremover.

Redaktør Jens Jessen på Flensborg Avis forholdt sig kritisk til den nye forening, ikke mindst fordi H.P. Hanssen som foreningens sekretær ville få stor indflydelse. Vælgerforeningens stiftelse var tegn på et politisk kursskifte, og det ville han forsøge at forhindre. Indtil 1888 havde bindeledet mellem politikere og vælgere været pressen. Nu kom der en formaliseret institution imellem, hvor politikken over for de tyske magthavere kunne diskuteres og planlægges.

Pressen havde med Vælgerforeningens stiftelse dog ikke mistet sin magt. H.P. Hanssen blev holdt i stram snor af navnlig Flensborg Avis, der i årene efter 1890 var det førende blad. H.P. Hanssen fik først i 1893 med Aabenraa-avisen Hejmdal sit eget talerør.

Rigsdagsbygningen i Berlin, hvor H.P. Hanssen havde sin gang som rigsdagsmand 1906-1919.

Sammensætningen af Vælgerforeningens bestyrelse blev af forskellige grunde ændret en række gange. Bestyrelsen (senere tilsynsrådet) kom til at bestå af 21 medlemmer + de parlamentariske repræsentanter. Jessen kom allerede med i bestyrelsen i 1889, hvilket må ses som en indrømmelse til protestfløjen. Med Vælgerforeningen skabtes med tiden et demokratisk forum, der gav H.P. Hanssens politik legitimitet. Her kunne han - til en vis grad - hente den opbakning til sin politik, som han ikke kunne få i pressen.

Den første styrkeprøve mellem Vælgerforeningen og pressen kom, da der skulle opstilles en ny kandidat til landdagsvalget i 1896. Da havde H.P. Hanssen været Vælgerforeningens sekretær i otte år og fremstod som den naturlige kandidat. Men Jens Jessen iværksatte en kampagne imod H.P. Hanssen, som han beskyldte for at have "forladt vort gamle retsstandpunkt med Artikel 5 som grundlag". Jessens indvendinger kunne dog ikke forhindre, at H.P. Hanssen blev valgt til kandidat. Og for første gang blev en dansk kandidat til parlamenterne ikke udpeget af en snæver kreds og derefter kåret, men valgt efter en afstemning. Men derved var pressens magt ikke brudt. For pressen havde forinden haft held til at tvinge H.P. Hanssen til at fremsætte en erklæring om, at han agtede at videreføre den hidtidige politik.

Parlamentariker mellem presse og Vælgerforening

Den nordslesvigske presse beredte i de følgende år H.P. Hanssen vanskeligheder. Han forsøgte sammen med Gustav Johannsen, der var både land-

dags- og rigsdagsmand, at etablere et samarbejde med frisindede og liberale tyske parlamentarikere. Denne vej var farbar, i det mindste i den tyske rigsdag. I den preussiske landdag havde konservative kredse i 1899 derimod held til at drive en kile ind mellem H.P. Hanssen og de liberale tyske politikere, idet man stemplede ham som landsforræder. H.P. Hanssen var i stærk modvind og måtte afsværge de danske nordslesvigeres retskrav ifølge Artikel 5. Han fik dog i nogen grad genoprettet forholdet til sine frisindede kolleger, bl.a. ved at deltage i en fødselsdagshilsen til den 80-årige plattyske digter Klaus Groth. Begge disse handlinger var nær ved at vælte H.P. Hanssen. Det blev af protestmændene betragtet som et afkald på retten og et knæfald for magten, og H.P. Hanssen måtte true med at træde tilbage for at få et tillidsvotum i Vælgerforeningens bestyrelse. Der var altså fortsat begrænsninger i den politik, parlamentarikerne kunne føre. H.P. Hanssen kunne ikke uden at risikere sit politiske liv forsøge en kursændring.

Da rigsdagsmand Gustav Johannsen døde i 1901, var der to mulige kandidater som hans efterfølger: H.P. Hanssen og Jens Jessen. Netop i 1901 var Köller-politikken på sit højeste, og forhandlingspolitik syntes udsigtsløs. Dermed stod Jessens holdning stærkere. Desuden mente man i Vælgerforeningen, at det ville være godt, om han kom under parlamentarisk ansvar, så pressens kritik af det parlamentariske arbejde kunne inddæmmes. Der blev holdt en prøveafstemning i Vælgerforeningens bestyrelse. Valget faldt ud med ni stemmer til Jessen og fem til Hanssen. Derefter

lod H.P. Hanssen sin kandidatur falde, så Jessen kunne blive udpeget enstemmigt. Her ser vi for første gang Vælgerforeningens bestyrelse anvendt som det organ, der udpegede den parlamentariske kandidat ved en demokratisk afstemning. Og vi ser, at H.P. Hanssen kom til kort.

Med Jessen i Rigsdagen kom der større ro over det parlamentariske arbejde. Rigsdagsmanden rådede selv over det førende dagblad og var således ikke udsat for kritik fra den side. I landdagen sad nu to forhandlingsmænd, H.P. Hanssen og Julius Nielsen. Jessen døde i 1906. Som hans efterfølger kunne nu kun H.P. Hanssen komme på tale. Han blev uden modkandidat enstemmigt udpeget af Vælgerforeningens bestyrelse som ny kandidat til rigsdagen. Efter mere end tyve års politisk arbejde under vanskelige forhold, hvor den Jessen-do-

minerede presse havde forsøgt at nagle ham fast på protestpolitikken, havde H.P. Hanssen nu tilsyneladende fuld opbakning i den politiske organisation. Men det skulle komme til at gå anderledes. For der stod en ny generation af unge, danske nordslesvigere klar til at fortsætte Jessens politik.

Parlamentarikerer under konstant pres

Allerede inden H.P. Hanssen overhovedet var opstillet, blev han opsøgt af en deputation af unge, der ønskede at fastholde ham på den hidtil førte politik. Det afviste han. Og næppe var H.P. Hanssen kommet i rigsdagen, før han blev udsat for skarp kritik. Det blev helt galt, da han i december 1906 stemte for et regeringsforslag om en efterbevilling til forsvaret. Den tyske regering risikerede at falde på

Jens Jessen (1854-1906) stammede fra Toghale ved Møgeltønder. Han var på mange måder H.P. Hanssens modsætning, både politisk og personligt. Jessen blev i 1882 redaktør og året efter også ejer af Flensborg Avis. Avisen blev den største og mest udbredte i hele Sønderjylland og var Jessens politiske platform og talerør. Som protestmand var han modstander af H.P. Hanssens forhandlingspolitik. Jessen blev i 1901 rigsdagsmand efter Gustav Johannsens død, men døde selv allerede i 1906.

spørgsmålet. Årsagen til H.P. Hanssens stemmeafgivning var, at der samtidig blev ført hemmelige forhandlinger mellem den danske og den tyske regering om naturalisering af de såkaldte optantbørn, børn af nordslesvigere, der havde beholdt dansk statsborgerskab efter 1864. De risikerede til stadighed udvisning, og kunne de blive tyske statsborgere, ville det styrke danskheden i Nordslesvig. Dette kunne blive den første frugt af forhandlingspolitikken og dermed bevise dens rigtighed. Hvis den tyske regering faldt, kunne det afbryde forhandlingerne. Derfor stemte H.P. Hanssen for bevillingen. Regeringen faldt ganske vist alligevel, og der blev udskrevet nyvalg til Rigsdagen til januar 1907.

H.P. Hanssen kunne ikke redegøre offentligt for de hemmelige forhandlinger. Og hans handlemåde forekom derfor uforståelig. Pressen angreb ham skarpt. H.P. Hanssen måtte i Vælgerforeningen gøre rede for sin handlemåde, men pga. sagens hemmelighed blev der udpeget et udvalg på fire mand. Udvalget, der også talte protestfolk, godkendte hans forklaring, og H.P. Hanssen blev genopstillet. Men han nærede selv svære betænkeligheder, for han måtte til stadighed se sig angrebet i Flensborg Avis. Endvidere var der på Dannevirke modstand imod ham, og Dybbøl Posten, der hidtil havde forholdt sig venlig over for H.P. Hanssen, blev i januar 1907 overtaget af protestmanden A. Svensson. H.P. Hanssen overvejede at nedlægge sit mandat, men gjorde det ikke.

H.P. Hanssen havde ved sin opstilling i 1906 tilsyneladende haft fuld opbakning i Vælgerforeningens til-

synsråd. Men også tilsynsrådets sammensætning blev i 1906-07 underkastet kritik. Hidtil havde Vælgerforeningens bestyrelse haft afgørende indflydelse på tilsynsrådets sammensætning. Når der skulle vælges et nyt tilsynsrådsmedlem, havde bestyrelsen på generalforsamlingen foreslået en kandidat, der som regel blev valgt. Kun i ét tilfælde var bestyrelsens kandidat blevet forkastet. Dette blev ændret i 1907, da der skete en demokratisering af vedtægterne. Den vigtigste fornyelse var ændringen af valgmåden til tilsynsrådet. Hidtil var medlemmerne blevet valgt på den årlige generalforsamling. Men det gav en skævhed afhængigt af, hvor i Nordslesvig generalforsamlingen blev holdt. Det blev der rettet op på med vedtægtsændringen. Fra 1907 blev tilsynsrådsmedlemmerne valgt lokalt af foreningsmedlemmerne i kredsene (amterne). Kredsene blev opdelt i lige så mange distrikter, som der skulle vælges tilsynsrådsmedlemmer, nemlig 25. Hvert distrikt valgte ved flertalsvalg et tilsynsrådsmedlem og en stedfortræder. Når kandidater til rigsdag og landdag skulle udpeges, deltog både tilsynsrådsmedlem og stedfortræder. Foruden de 25 valgte tilsynsrådsmedlemmer var også de valgte parlamentarikere medlemmer af tilsynsrådet. Der var altså i praksis tale om noget, der lignede valg af delegerede til et parlament, der skulle enes om en politik - og udpege en 'regering', der skulle føre politikken ud i livet. Samtidig med vedtægtsændringerne blev der udskrevet nyvalg til Vælgerforeningens tilsynsråd. Valgene fandt sted i løbet af august-september 1907, og der udfoldede sig en livlig valgkamp. En overgang så det

ud til, at protestfløjen ville vinde, og den blev da også kraftigt styrket. Men den vandt ikke flertallet.

Ved lovændringen fik pressen desuden med én repræsentant for hvert blad adgang til tilsynsrådsmøderne. Pressefolkene havde taleret, men dog ikke stemmeret. Da formanden for Vælgerforeningen siden 1888, P. Reimers, i 1907 valgte at trække sig tilbage, kom det til kampvalg på generalforsamlingen. Det endte med en sejr til Hanssen-fløjen, hvis kandidat, J.N.H. Skrumsager, fik ca. 60% af stemmerne imod Jessen-fløjens kandidat, P. Grau, der fik ca. 40%. P. Grau brugte i sin korrespondance betegnelsen 'Hejmdalisterne' eller 'regeringspartiet' om H.P. Hanssen-fløjen og betegnelsen 'Jessenianerne' og 'oppositionen' om protestfløjen.

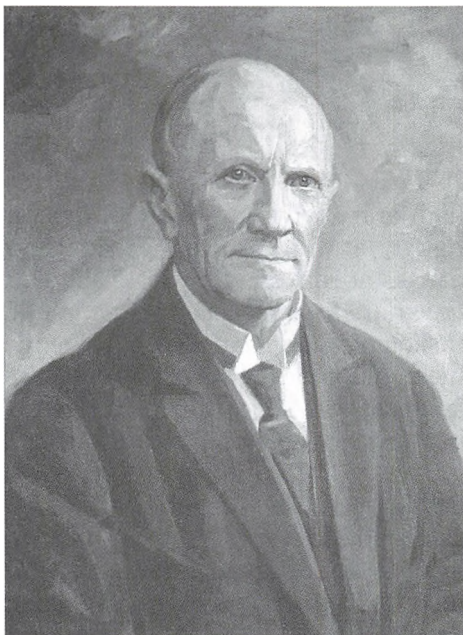
H.P. Hanssen-linjen havde altså flertallet i dette nordslesvigske 'parlament' og udgjorde således 'regeringen', der stillede med alle tre parlamentarikere. Men 'oppositionen' var meget stærk, og den rådede over en dominerende presse, der fortsat var indstillet på at nagle parlamentarikerne fast på protestpolitikken. 'Regeringen' forsøgte at give 'oppositionen' ansvar ved at overlade den ene plads i landdagen til den, men det ønskede den ikke.

Pressen var fortsat en vigtig faktor i udformningen af den førte politik. Og mistilliden til H.P. Hanssen var stor blandt de unge. De mente, at han var tilbøjelig til at købslå med sandheden og retten, og de betragtede indrømmelser som 'uværdige'. Dette kom bl.a. til udtryk i den såkaldte 'Finnemann-sag' i 1907. Men i sin mistillid til H.P. Hanssen overspillede Dybbøl Posten sine kort,

og H.P. Hanssen benyttede lejligheden til at afregne med pressen. Han forlangte, at Vælgerforeningen greb ind og gav pressen mundkurv på. 'På denne måde kan jeg ikke udholde det ret længe', skrev H.P. Hanssen. 'Hvis vi ikke skal gå til grunde i fuldstændigt politisk anarki, så må oppositionen have magten og ansvaret.'

Det skulle nu komme an på en prøve på, hvem der bestemte den politik, der skulle føres i parlamenterne: Politikerne og Vælgerforeningens flertal - eller pressen. Det endte i oktober 1907 med en resolution, hvori Dybbøl Postens kritik blev misbilliget. H.P. Hanssen redegjorde for sin politik og afsluttede med at opstille to krav. For det første skulle Vælgerforeningen anerkende parlamentarikerens ret til selv at bestemme deres taktik. For det andet skulle Vælgerforeningen støtte dem mod angreb i pressen. H.P. Hanssen endte med at få et tillidsvotum på 20 ud af 24 stemmer. Men han fik ikke gennemtruffet, at Vælgerforeningen skulle støtte parlamentarikerne mod presseangreb. Vælgerforeningens bestyrelse og tilsynsråd nøjedes med at tilbyde at mægle. Mødet i 1907 rensede luften, og parlamentarikerne fik i nogle år arbejdsro. H.P. Hanssen forsøgte at overtale 'oppositionens' fører til at tage det ene landdagsmandat, men P. Grau nægtede bestemt at tage mandatet.

Oppositionen kom ikke nogen vegne i tilsynsrådet med H.P. Hanssens altid velforberejdede folk. Fra november 1907 begyndte oppositionen derfor at holde fraktionsmøder inden tilsynsrådsmøderne. Her fastlagde man en fælles holdning og lagde taktik. 'Jessenianerne' talte nu en fast kerne

Peter Grau (1866-1953) fra Pøl var en oratorisk begavelse og en af de unge, der trådte ind på den nationalpolitiske scene i de første år af 1900-tallet. Han var en lille tæt og energisk mand med et letbevægeligt temperament. Som en dygtig og driftig landmand blev han i 1895 valgt ind i Nørherreds Landboforening. Han fik et tæt forhold til H.P. Hanssen, da han opholdt sig i Sønderborg 1888-93. Efter århundredeskiftet sluttede han imidlertid op omkring Jens Jessens protestpolitik, hvad der kølnede forholdet til H.P. Hanssen, og efter Tysklands nederlag i 1918 blev han en af Flensborgbevægelsens førende skikkelser.

på ni mand, men kunne i enkeltsager regne med støtte fra flere af tilsynsrådets 25 medlemmer.

I 1910 tog angrebene til igen, og H.P. Hanssen fik nok. Udsat for stadig angreb i pressen, kun aktivt støttet af sit eget blad, og i Vælgerforeningens tilsynsråd udsat for en opposition, der stadig mere afgrænsede sig som et velorganiseret, eget parti, erklærede H.P. Hanssen, at han ikke ønskede at genopstille til rigsdagen, så længe han ikke kunne få lov til at føre sin politik i fred for pressen. Det kastede de danske nordslesvigere ud i en politisk krise. Som sagen lå, måtte oppositionen overtage ansvaret. Men P. Grau nægtede fortsat at lade sig opstille. Oppositionen forsøgte forgæves at finde en anden egnet kandidat. Men netop som sejren syntes sikker for H.P. Hanssen, og han selv befandt sig i en position, hvor han kunne stille krav for at lade sig genopstil-

le, opstod der en breche i forhandlingsfløjen, da landdagsmand, H.D. Kloppenborg-Skrumsager tilbød at stille op. Det kunne forhandlingsfløjen dog ikke gå med til, men det betød, at H.P. Hanssen måtte slække på sine krav for at lade sig genopstille.

Men samtidig med at H.P. Hanssen fik sit tillidsvotum, sluttede de nordslesvigske aviser en overenskomst om at undgå angreb på de parlamentariske repræsentanter. Ved indgangen til 1911 stod H.P. Hanssen dermed i en styrket position. Han havde fået et nyt tillidsvotum af Vælgerforeningen, og pressen havde lovet at give ham bedre arbejdsbetingelser. Men modsætningerne bestod fortsat. De skulle først igen bryde ud i 1918, da tiden efter 54 år i udlændighed endelig var kommet til en genforening. Men det er en anden historie. ■

H.P. Hanssen og mindesmærkerne

Af Inge Adriansen

Museumsinspektør og mindesmærkeekspert Inge Adriansen fortæller om H.P. Hanssens bevidsthed om mindesmærkernes betydning i den nationale kamp - en bevidsthed, der endog førte til et engageret forsøg på at få Grundtvigskirken placeret på Dybbøl Banke!

H.P. HANSSEN TOG INITIATIV til rejsning af flere mindesmærker, og der er også blevet rejst adskillige over ham selv og hans livsværk. Han var en mand med dyb og varm interesse for historien, og de steder, hvor væsentlige historiske begivenheder havde udspillet sig, talte til ham på en særlig måde.

Før H.P. Hanssen fyldte 17 år, skulde han - i lighed med alle andre unge dansksindede mænd - afgøre, om han ville udvandre fra Sønderjylland eller blive i landsdelen og dermed være tvunget til at aftjene den treårige preussiske værnepligt og aflægge den tyske faneed. Da han nærmede sig konfirmationsalderen, var det 'en ligesom afgjort sag', at han skulle udvandre, og hans far havde allerede skaffet ham en plads som handelslærling i en virksomhed i Kolding. Men først skulle han et år på friskole i Hejls lige nord for Kongeågrænsen. Her boede han med daglig udsigt til Skamlingsbankens store mindestøtte, der var rejst over de mænd, der kæmpede for den danske sag og det danske sprog med ordets kraft.

Mindestøtten og den historie, den formidlede, var medvirkende til, at

han kom i tvivl om, hvorvidt det var rigtigt, at hovedparten af de unge dansksindede sønderjyder valgte at udvandre fra landsdelen. Efter året på friskolen valgte han derfor at vende hjem til Sundeved i stedet for at tage lærepladsen i Kolding. Han havde behov for at overveje sin fremtid nøje.

Dybbøl Banke og Dybbøl Mølle

Den endelige beslutning om udvandring eller forbliven i Sønderjylland med de forpligtigelser og rettigheder, der var forbundet med at være tysk statsborger, tog den 16-årige Hans Peter en søndag i januar 1879. Han følte sig meget rådvild og valgte at vandre til Dybbøl Bjerg, egnens mest mindesmærkerige sted, for at søge en afklaring. Han fortæller selv herom:

"Oppe på den minderige banke, hvor kampen med de blanke våben var bølget frem og tilbage, ville jeg ene og i ro træffe det skæbnesvangre valg. Jeg mindes endnu klart vandringen derud. Jeg ser mig endnu siddende på de sprængte rester af krudtkamret fra skanse IV, hvorfra jeg lod blikket glide ud over det snedækkede, solbelyste vinterlandskab med de velkendte, minderige steder, mens jeg endnu en gang overvejede ethvert "For" og "Imod". Langsomt modnedes min beslutning. Heroppe var kampen for Sønderjylland ført med de blanke våben. Men ingen vidste, om de atter ville blive taget i brug. Nu stod kampen på åndens grund. Tyskerne brød på og trængte erobrende

frem. Fædrene faldt fra, og sønnerne rejste bort. Nordslesvig trængte som ingensinde før til en ungdom, der ville føre kampen videre. Og det blev mig klart, at det under disse forhold var min uafviselige pligt at kaste alt andet til side for hurtigst muligt at indtage min plads i de kæmpendes rækker”.

Og det gjorde H.P. Hanssen som bekendt. Dybbøl og Skamlingsbanken vedblev at spille en rolle i hans liv. Han holdt kraftfulde taler ved folkemøder på disse to lokaliteter, og han refererede jævnligt til dem som mindesmærker over den igangværende kamp mellem dansk og tysk.

I 1895 kneb det voldsomt økonomisk for den daværende ejer af Dybbøl Mølle, Gerhard Hansen, og der

var risiko for, at han ville gå fallit. H.P. Hanssen trådte da til og fik samlet en bred kreds med fremtrædende lokale gårdejere samt kongerigske folk som højskoleforstander Ludvig Schrøder på Askov og højesteretssagfører Sophus Nellemann i København. Et så betydningsfuldt dansk mindesmærke som Dybbøl Mølle måtte efter H.P. Hanssens mening ikke komme på tyske hænder.

Dybbøl Banke var på dette tidspunkt domineret af Düppel Denkmal, det store tyske sejrsmindesmærke rejst i 1872, og talrige mindesten over faldne preussiske officerer. Efter Genforeningen blev der iværksat en fordanskning af kulturlandskabet, og her havde H.P. Hanssen en storslået vision, som dog ikke blev realiseret.

Mindesten for H.P. Hanssens farbror, som han var opkaldt efter. Den blev rejst i haven ved Nørremølle i 1912 på initiativ af H.P. Hanssen og hans bror Chresten Hanssen. Farbroderen var forretningsmand, først i Fjernøsten og senere i England. Hans månedlige breve fra Kina var et tillokkende vindue til en helt anden verden end den sønderjyske.

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

Han foreslog, at den planlagte mindedekirke for Grundtvig skulle opføres på Dybbøl Banke - og ikke som planlagt på Bispebjerg Bakke ved København. Han fik også overtalt komiteen bag Grundtvigskirken til en besigtigelse af Dybbøl Banke. Men forslaget vandt ingen gehør. Efter sigende skyldtes det, at komiteen mente, at der ikke var behov for en kirke på dette sted. Inden for en radius af fire kilometer lå der hele fire sognekirker og en frimenighedskirke (Dybbøl, Nybøl, Sønderborg, Broager og Stenderup). For H.P. Hanssen var det imidlertid afgørende, at Grundtvigs mindedekirke ville give en klar dansk tegnsætning på 1864-slagmarken, men i dette tilfælde vandt hans argumenter ikke tilslutning.

Genforeningsmindesmærkerne i 1920'erne

Folkeafstemningen og dermed Genforeningen var i høj grad H.P. Hanssens værk. Det er derfor ikke overraskende, at han blev involveret i mange af de mindesmærker, der blev rejst over denne begivenhed. Alene i 1920

blev der over hele landet rejst 300 mindesmærker for den store begivenhed, og i de næste to årtier kom der omkring 200 mere.

H.P. Hanssen blev jævnligt rådspurgt i forbindelse med rejsningen af genforeningsstenene, og han var en ofte benyttet taler ved indvielsen af dem. Blandt de hyppigste citater på mindesmærkerne er en af stroferne i den norske nationalsang: "ALT HVAD FÆDRENE HAR KÆMPET / MØDRENE HAR GRÆDT / HAR DEN HERRE STILLE LEMPET / SAA VI VANDT VOR RET".

Ordene var ikke blot Bjørnstjerne Bjørnsons, men også H.P. Hanssens, idet han havde citeret dem i sin berømte tale på Folkehjem den 17. november 1918. Mange forbandt derfor disse ord med ham, og de er blevet indhugget på genforeningssten over hele Sønderjylland - fra Bedsted og Hjerting over Ravsted, Øsby og Felsted til Majbøl og Kegnæs. Genforeningsmindesmærkernes historie er beskrevet i et stort værk af Johannes Vejlager, der havde nær kontakt med H.P. Hanssen under sin mangeårige

Foto Kim Holm 2012.

De sprængte rester af krudtmagasinet på Skanse IV på Dybbøl, hvor H.P. Hanssen sad og traf sin beslutning om ikke som planlagt at udvandre, men at blive i landsdelen for at gå ind i den nationale kamp.

indsamling af materialet. Bogen, der udkom i 1939, er da også "Tilegnet Helene og H.P. Hanssens Minde".

Mindesmærket over J.P. Reimers 1926

I Sønderborg står et ejendommeligt mindesmærke over formanden for den nordslesvigske Vælgerforening, slagtermester Jacob Peter Reimers, der var H.P. Hanssens mentor og faderlige ven fra dennes unge år. Det blev indviet i 1926 på 100-årsdagen for Reimers fødsel, og det blev skabt på initiativ af H.P. Hanssen. Han havde selv udvalgt billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen fra Vejen til at udforme det og litteraturprofessoren Vilhelm Andersen til at formulere indskriften på stenen. H.P. Hanssen havde anmodet om "et kort fyndord", men Vilhelm Andersen mente nu, at Reimers fortjente noget mere. Han skrev to vers, der blev indhugget i stenen:

VEJEN MØRK MAALET KLART /
SIND TIL SEKS HESTES FART
BYRDEN TUNG VILJEN FAST / SELV
FØRST I FÆLLES VÆRK

Genforeningssten på Foldingbrovej i Hjørtning, indviet 10. februar 1930 sammen med en mindetavle for faldne i Første Verdenskrig. Stenen var oprindeligt dobbelt så stor og vejede ca. 24 tons. Den blev kløvet i to dele, og Rødding sogn fik den anden halvdel af den store sten.

SAMLET DANSK LAND OG BY /
GAMMEL RET REIST PÅ NY
MANDEN ER SIT MINDE VÆRD /
FLER SOM HAN VIL BRUGES HER.

En bedre karakteristik af J.P. Reimers' liv og virke kan næppe gives, men samtidigt er den lige så dækkende for H.P. Hanssens livsgerning.

Skamlingsbankens talerstol

Bibliotekar Jakob Petersen har skildret en tur til Skamlingsbanken med H.P. Hanssen i 1936, hvor minderne om talrige møder på dette sted tone-ede frem. Den første gang, H.P. Hanssen talte her, var 18. maj 1893 på 50-årsdagen for det første skamlingsbankemøde, hvor han havde valgt at tale om de mænd, hvis navne var indhugget i mindestøtten. Jakob Petersen fortæller:

"Skamlingsbanken havde en lige så stærk klang i hans sind som Dybbølbanken. Til Skamlingsbanken hørte ingen af den slags minder, som Genforeningen havde affødt i hans

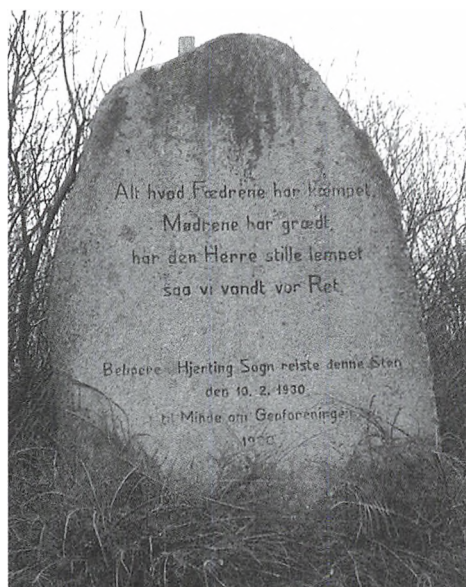

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokahistorie.

sind. Sidste gang, han talte her, var ved Det Unge Grænseværns stævne i 1934. Ingen talerstol var ham så kær som talerstolen på Skamlingsbanken. Det at tale til tusinder og atter tusinder var det største, han vidste”.

Talerstolen er af granit med udhuggede figurer og inskriptioner. Den er skabt af Niels Skovgaard efter udkast af Lorenz Frølich og viser en symbiose af det oldnordiske, det kristne, det dansk-nationale og det folkelige. Den rummer således den del af kulturarven, som H.P. Hanssen med stor forkærlighed inddrog i sine taler. I 1934 afsluttede han sin tale til den sønderjyske ungdom således:

”Stil jer, når I rykker ud i fronten, under P. Hiort Lorenzens banner. På det står der skrevet: For folkestyre, for retten til frit at tænke, tro og tale, for Sønderjyllands danskhed, for folk og fædreland! Lykkelig den ungdom, der får en stor opgave. Held og lykke følger jer i kampen. Jeg hylder og hilser ungdommen med kæmpevisens ord: Sejri i din hånd og sejr for din fod, og sejr i alle dine ledemod”.

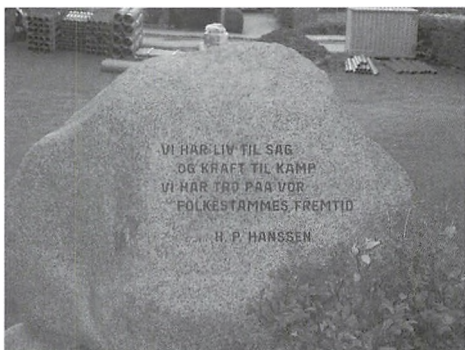
Mindestenen på Parkvej i Haderslev, rejst over årsmødet i 1914. På bagsiden er et citat fra H.P. Hanssens tale. De tre foreninger, der lod mindestenen opsætte i 1937, har ladet deres navne indhugge på forsiden. Mindesmærkerejsninger er både over noget og for nogen.

Mindestenen for årsmødet i Haderslev i 1914

Et H.P. Hanssen-mindesmærke med en usædvanlig lang indskrift blev rejst i 1937 på Parkvej 27 i Haderslev, på det areal, som senere blev til “Genforeningskvarteret” i Haderslev. På dette sted afholdt de dansksindede sønderjyder den 14. juni 1914 årsmøde i det fri. Omkring 10.000 deltagere hørte her H.P. Hanssens kraftfulde tale, hvori han udtrykte tiltro til danskhedens overlevelsesmuligheder på trods af, at landsdelen i 50 år havde været under tysk styre. Han gav også et klart gensvar til de tyske taler, der var blevet afholdt på Dybbøl Banke den 18. april 1914 ved 50-års festen for erobringen af Dybbøl Skanser. H.P. Hanssen afsluttede med disse ord:

”Vi har liv til sag og kraft til kamp. Vi har virkelyst og virketrang. Vi har varme og begejstring. Vi har tro på vor folkestammes fremtid. Og derfor vil vi som svar på vore modstanderes sejrfejer tilråbe dem slutningsstroferne af det storslåede digt, som

Hostrup skrev for 50 år siden til fjenden: Du kan vel kro dig ad døgnets kår / og af sejren, de har dig skabt; Men du fører en kamp imod tusind år, /og i den har du visselig tabt!"

Det var det sidste danske årsmøde før udbruddet af Første Verdenskrig i august 1914. Mindestenen blev rejst i 1937 af Sprogforeningen, Sønderjydsk Skoleforening og Grænseforeningen. De tre foreninger har nu sikret, at den bliver mere synlig ved at trække den frem til fortovskanten sammen med en tilhørende informationstavle. Med hjælp af moderne teknologi kan man i en mobiltelefon høre et uddrag af H.P. Hanssens årsmødetale i 1914.

Monumentet i Aabenraa

Dagen efter H.P. Hanssens død i 1936 udsendte statsminister Thorvald Stauning pressemeddelelse om, at Statsministeriet ville tage initiativ til rejsning af et mindesmærke for ham. En hæder af denne art er hverken før eller siden overgået nogen dansk parlamentariker. I sin ansøgning til Finansudvalget anførte Stauning som begrundelse: "... den fremragende betydning, som denne mands virke har haft for danskheden i Sønderjylland såvel under fremmedherredømmet som senere i hans egenskab som det danske grænseværns førstemand".

Ansøgningen blev imødekommet, og en konkurrence blev udskrevet. Den blev vundet af billedhuggeren Axel Poulsen. Han skabte værket "Sønnen" i bornholmsk granit. Det viser en ung målbevidst mand klar til at drage ud i verden. Ved hans side sidder hans mor, bekymret over sønnens forestående kampe, men samtidigt også fattet. Det er først og frem-

mest et monument over den danske bevægelse i Sønderjylland. At H.P. Hanssen kun er mindet ved et portrætrelief på soklen og en indskrift, er givetvis helt i hans ånd.

Monumentet stod færdigt i 1942, men kunne ikke indvies på behørig vis under besættelsen. Efter befrielsen i 1945 trak sagen yderligere ud, fordi statsminister Knud Kristensen udviklede sig til at være brændende tilhænger af grænseflytning. Han ønskede derfor ikke at være med til at hædre den mand, der havde trukket grænsen nord om Flensborg, men i 1947 måtte han nødtvunget deltage i den festlige indvielse. Det grønne anlæg foran monumentet fik navnet Genforeningshaven, og vejnavnet blev ændret til H.P. Hanssens Gade.

I 2011 blev Genforeningshaven omdannet til skøjtebane og monumentet flyttet lidt. Denne ændring har affødt skarp kritik af kommunen. Til gengæld er der nu blevet opsat en informationstavle med oplysninger om H.P. Hanssen, hans virke og mødet på Folkehjem 17. november 1918. Ligesom i Haderslev er det muligt at hente yderligere information, billeder og lydclip via mobiltelefon.

Genforeningsstenen i Sønderhav

I Sønderhav ved Flensborg Fjord står et af de smukkeste genforeningsmindesmærker, en 'bautasten' på en lille høj med en kort prægnant indskrift. Den blev rejst af Danske Samfund i Holbøl med tilskud fra Sprogforeningen, hvor H.P. Hanssen var formand. Det er det sidste mindesmærke, som han medvirkede til at få skabt, idet han døde tre uger før indvielsen 15. juni 1936.

H.P. Hanssen havde lagt vægt på

Axel Poulsens monument 'Sønnen', udført 1939-42, men først indviet i Genforeningshaven i Aabenraa i 1947. Det er et mindesmærke både over H.P. Hanssen og kampen for danskheden i tiden under tysk styre. I 2011 blev anlægget omdannet til skøjtebane. Da der samtidig blev opsat en informationstavle, er der mulighed for, at de unge kan stifte bekendtskab med manden, der holdt meget af at tale til ungdommen.

udformningen af mindepladsen, der her er lidt større end vanligt. Billedhuggeren Gunnar Hammerich har tegnet inskriptionen og udsmykningen med lurer. Teksten afspejler fortolkningen af folkeafstemningerne og Genforeningen i den del af den danske bevægelse, som H.P. Hanssen tilhørte.

KUN HVAD MÆND VANDT VED
RET / UDEN SVÆRD OG BLOD / DET
SKAL LEVE SOM ET SOLSKIN / OVER
TIDENS FLOD

Det er et citat fra en kantate, som forfatteren Marcus Lauesen skrev til fejringen af H.P. Hanssens 70-års fødselsdag i 1932. Dette mindesmærke bærer ganske vist ikke H.P. Hanssens navn, men det er et værdigt udtryk for den politik, som han var talsmand for. ■

Litteratur

Adriansen, Inge: *Erindringssteder i Danmark*. 2010.

Adriansen, Inge: Jens Peter Reimers. I: Schultz Hansen, Hans og Ingolf Haase: *Det Nationale Portrætgalleri på Folkehjem*. 2005.

Buurgaard, Lise og Agner Frandsen: *Træet i stenen. Niels Hansen Jacobsens gravmæler og mindesten*. 1989.

Hanssen, H.P.: *Et Tilbageblik*, bind 1. 1931.

Johnsen, Axel: I: *Skurke og helte i Sønderjyllands historie*. Under udgivelse i 2012.

Petersen, Jakob: I: *Bogen om H.P. Hanssen skrevet af hans Venner*.

Petersen, Jakob: *Skamlingsbanken 1843-1943*. 1943.

H.P. Hanssen i tysk perspektiv

Af Peter Hopp

Det er forventeligt, at H.P. Hanssen fra en tysk synsvinkel måtte betragtes med al mulig skepsis. Pensioneret lektor Peter Hopp fra Kiel har studeret holdningerne til H.P. Hanssen, som ganske rigtigt var præget af mistro, men samtidig også i vid udstrækning af respekt.

SET MED TYSKE NATIONALE - eller måske snarere sagt nationalistiske - øjne kan H.P. Hanssens omfattende journalistiske, organisatoriske og politiske virke for de danske nordslesvigere i tiden fra 1888 til Genforeningen i 1920 kun ses med største mistro. Husundersøgelser, bøder, fængelsstraffe og talrige processer, som i 1895 kulminerede med en højforræderisag, understreger, hvor stærkt de preussisk-tyske myndigheder mistænkte H.P. Hanssen for, at han - i strid med de gældende love - efterstræbte en løsrivelse af Nordslesvig, skønt han som landdagsmand havde aflagt ed på den preussiske forfatning og desuden var medlem af den tyske rigsdag. Den ultranationale tyske journalist Karl Strackerjan beskyldte ham i en hadefuld tone for, at han "i årtier havde begået politisk bedrageri over for den preussisk-tyske stat og det tyske folk til fordel for den danske irrendentisme" og desuden havde gjort sig skyldig i "mened over for den preussiske konge". Dette var udtryk for hans falske politiske 'dobbeltpil'.

Når dette er sagt, må det ikke fortiens, at der dengang også fandtes nogle

frisindede tyske stemmer, der viste respekt og forståelse over for H.P. Hanssen og de danske nordslesvigske kulturelle krav, uden at man ønskede en afståelse af Nordslesvig til Danmark.

Men lad os springe over til tiden efter 1920 og undersøge, hvordan især tyske slesvig-holstenske historikere vurderer H.P. Hanssens politiske virke. Udgangspunktet er selve H.P. Hanssen, der som Historisk Samfund for Sønderjyllands formand i 1926 på et årsmøde i Gram udtalte sig om "det historiske arbejde, der udføres ud fra Kiels universitet": "Siden Genforeningen er der udkommet en række betydelige værker af v. Hedemann-Heespen, professor Otto Brandt, professor Scheel, alle værker af høj videnskabelig rang og ofte præget af en objektivitet og fordomsfrihed, som vi ikke tidligere har iagttaget på tysk side". Og hvad siger så disse historikere om H.P. Hanssen?

Den konservative og antipreussiske Paul von Hedemann-Heespen roser godt nok H.P. Hanssens politiske optræden sammen med den danske historiker Aage Friis i det dramatiske efterår i 1918 i sit særprægede værk 'Die Herzogtümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit' fra 1926. Det var nemlig godt, at den 'nordiske folkelighed' opnåede 'retfærdighed', og at der blev sat bom for enhver ejderdansk revanchisme. Men von Hedemann-Heespen kan slet ikke lide Versailles-traktaten og den nuværende 'unaturlige' grænse - for slet ikke

at tale om Hanssens ord om at 'opsuge' det tyske mindretal i Nordslesvig. Men von Hedemann-Heespen priser ufortrødent H.P. Hanssens fremragende personlighed og politiske begavelse som de danske nordslesvigeres ubestridte leder. Idealistisk i sine mål og realistisk i sin praktiske fremgangsmåde hyldes H.P. Hanssen som 'næsten symbolsk slesviger', der klart afgrænser sig fra rigsdanskere og rigstyskere. Vi har altså fat i en rigtig 'Slesviger'. Men den barske tidsånd gjorde H.P. Hanssen til Slesvigs delings næsten tragiske symbolfigur - og som tak viste Danmark ham bare en kold skulder.

En klassiker inden for den nationale slesvig-holstenske historieskrivning blev så Otto Brandts kortfattede 'Geschichte Schleswig-Holsteins. Ein Grundriß', der udkom i 1925 og indtil 1981 opnåede otte oplag. I første oplags forord lovede Brandt streng saglighed og afvejede konklusioner og vurderinger på videnskabeligt

grundlag. Men i selve værket får vi desværre ikke meget at vide om H.P. Hanssen. Kort henvises der til H.P. Hanssens funktion som sekretær for Vælgerforeningen for Nordslesvig, til hans avis 'Hejmdal' og til hans medlemskab af den tyske rigsdag. Desuden bliver det dog tydeligt sagt, at han dengang sammen med Gustav Johannsen arbejdede "ivrigt for Nordslesvigs løsrivelse fra Tyskland". For Brandt vedbliver det tyske 'tab' af Nordslesvig at være en smertelig sag - til trods for at Nordslesvig-spørgsmålet blev løst på grundlag af folkenes selvbestemmelsesret. Først i senere oplag, f.eks. i 1976, omtales H.P. Hanssens grænsepolitiske virke mere moderat. Han var en fremragende, målbevidst organisator, der "ivrigt og dygtigt" arbejdede for "Nordslesvigs løsrivelse fra Tyskland".

Volquart Pauls og Otto Scheels plan om at tilvejebringe en større slesvig-holstensk historie strandede og blev kun til en torso. Scheel skulle bl.a. have skrevet bind 5 (1867-1914), men det blev altså ikke til noget. En anden historiker fra Kiel, Christian Degn, har i 1984 i en læseværdig artikel om slesvig-holstensk historieskrivning tilskrevet Otto Scheel, som var født i Nordslesvig, "forståelse og sympati" også for "hans danske landsmænd", men det må dog un-

Den nationalkonservative og antipreussiske Paul von Hedemann-Hesspen roste H.P. Hanssen som en fremragende personlighed og politisk begrævelse, "næsten en symbolsk slesviger", men han brød sig ikke om den 'unaturlige' grænse og så derfor H.P. Hanssen som en tragisk symbolfigur.

derstreges, at han slet ikke var tilfreds med Nordslesvigs 'tab' i 1920. Til trods for sin sympati for et nordisk-tysk samarbejde ville han hvert år komme til Nordslesvig for i foredrag at "dreje pælen om i Danmarks krop". Sådan havde han udtalt sig til den tyske mindretalsleder pastor Schmidt i 1921. Senere, i 1931, mente han dog, at sådanne bemærkninger ikke var til gavn for et bedre dansk-tysk forhold.

Den nationalkonservative tyske historiker Karl Alnor, der skulle have været medarbejder i Pauls og Scheels slesvig-holstenske historie, har i sin omfattende 'Handbuch zur schleswigschen Frage' ofte stærkt kritiseret H.P. Hanssens politiske fremgangsmåde i afstemningstiden. H.P. Hanssen havde i det afgørende efterår i 1918 fuldført et taktisk og snu 'mestestykke', idet han blandede freden i Prag (1866), dvs. §5, Stockholms manifest (1917) og den amerikanske præsident Wilsons fredsprogram (1918) sammen til en selvbestemmel-sescocktail, der muliggjorde Genforeningen uden en direkte dansk-tysk overenskomst.

Karl Alnor havde også god kontakt til pastor Schmidt, hvis nationalkonservative tyske mindretalspolitik og krav om en grænserevision han godkendte. I 1929 udgav Alnor en biografi om pastor Schmidts hidtidige politiske livsværk. I bogens slutning modstiller Alnor pastor Schmidt og H.P. Hanssen. Det er ikke overraskende, at H.P. Hanssen i enhver henseende trækker det korteste strå, som når han i denne ensidige sammenligning, som Alnor præsenterer, skal måles med den gode pastor Schmidt. Læserne må her nøjes med enkelte

negative træk hos H.P. Hanssen, thi alle kan ikke remses op: Hanssen forlod troløst den hjemlige bondegård for beslutsomt at starte en politisk karriere. Han blev en kendt organisator og eksponent for en hel folkebevægelse, hvis sammenhold i triumfens - Genforeningens - time gik rabundus. Som rigsdagsmand i Berlin blandede han sig anmassende i tyske partipolitiske debatter. Han skrev dagbøger og optrådte snu og uhæderligt over for Tyskland for at opnå Nordslesvigs løsrivelse, som var hans livs mål. For at sikre genforeningsgrænsen sigtede han også efter at 'opsuge' det tyske mindretal.

I det væsentlige godkendte pastor Schmidt Alnors negative billede af H.P. Hanssen. Schmidt var for øvrigt godt kendt med Alnors manuskript og bidrog selv med rettelser og informationer til bogens indhold, men han kunne dog ikke helt gøre sig fri af fornemmelsen af, at det her drejede sig om en tendentiøs sammenligning mellem ham og H.P. Hanssen.

Selv om H.P. Hanssen efter Genforeningen ikke kom til at spille en større rolle i dansk politik, så nød han dog stor autoritet, ikke mindst i tyske kredse. De tyske myndigheder, især udenrigsministeriet og de tyske repræsentanter i Danmark, fulgte nøje med i, hvordan H.P. Hanssen optrådte i de forskellige kriser, Nordslesvig efter Genforeningen måtte gennemleve, f.eks. mindretalsordningen, jordkampen inklusive landbrugets økonomiske vanskeligheder og Påskeblæsten med nazismens grænserøre. Men der savnes endnu saglige undersøgelser, der nøje kan dokumentere de tyske reaktioner over for H.P. Hanssen i disse sammenhænge.

I 1936 skrev pastor Schmidt i anledning af H.P. Hanssens død, at Hanssens storhed lå i hans dybtføjte og hjertelige virke for sit folk, hvilket ganske naturligt bragte ham i opposition til det tyske folk. Men mens Schmidt mente at have et godt forhold til en del gode danskere, så opstod der aldrig et ærligt forhold mellem ham og H.P. Hanssen, fordi Hanssen inderst inde slet ikke var interesseret i et 'ridderligt forlig' mellem de to folk.

I 1958 blev drømmen om en større slesvig-holstensk historie genfødt. Dette store værk er den dag i dag ikke afsluttet, men i 1995 udgav historikeren Erich Hoffmann - som en del af denne historie - sin afhandling 'Das Nationalitätenproblem in Schleswig 1867-1914', hvori han udførligt udtaler sig om H.P. Hanssens politiske virke og betydning i denne tid - og indirekte også derudover. Hoffmann leverer en hel del detaljer af H.P. Hanssens liv, sådan som man kan finde dem i den sidste udgave af Dansk Biografisk Leksikon. Vigtigt er det for Hoffmann at fastholde, at den danske bevægelse, som voksede frem fra 1880'erne, fik en så politisk højtbegavet fører som H.P. Hanssen, der fremragende styrede og organiserede de danske nordslesvigere. Tålmodigt, udholdende og optimistisk forfulgte han sit ønskemål, en folkeafstemning, der skulle genforene Nordslesvig med Danmark. Det var en slags dobbeltstrategi, han praktiserede: På den ene side det daglige nationale arbejde, en realistisk stræben efter det mulige, et netværk af lovlige organisationer som fast national ramme, og på den anden side det langsigtede mål, en genforening med Danmark, som fredeligt og mo-

digt skulle realiseres. Således ville der på dansk side ikke opstå national resignation i den preussisk-tyske stat. Hoffmann er helt enig med den danske historiker Troels Fink i, at H.P. Hanssens eminente betydning lå i hans mesterlige evne til at styrke det indre sammenhold i de danske nordslesvigeres rækker.

Men Hoffman citerer også den indflydelsesrige, tysksindede grænsepolitiker Ernst Schröder, når han bedømmer H.P. Hanssens virke. Og her uddeles der ikke bare ros til H.P. Hanssen. Schröder betragtede Hanssen som den "farligste modstander af den tyske folkelighed", fordi han med sin kloge optræden som realpolitiker kun tragtede efter det politisk mulige og vidste, at hans danske nordslesvigske landsmænd, der havde lært at tilpasse sig 'raffineret' den dengang herskende politiske situation, stod som en fast blok bag ham. Og dette danske folkefællesskab kendte ikke til nogen klasseforskel, mente Schröder.

Men man må se nøjere på Schröders udtalelser. De stammer fra en artikel, han skrev i 1921, og som han sammen med mange andre artikler fra forskellige årgange udgav i 1938. Det er også vigtigt at vide, at Schröder i et slags forord fremhæver, at disse artikler ikke skal betragtes som videnskabelige produkter, men som politiske situationskommentarer. I Schröders artikelsamling finder man bl.a. også H.P. Hanssens forhørsprotokoller fra 1895, hist og her støder man på Schröders tydelige uvilje mod grænsedragningen i 1920, som H.P. Hanssen benhårdt forsvarede, og man fornemmer Schröders aversion mod Hanssens 'opsagningsudtalelser'. Ernst Schröders holdning over

for H.P. Hanssen ligner meget pastor Schmidts, hvem Schröder indtil 1933 havde et godt politisk forhold til. Schröder tilpassede sig snu den nazistiske konjunktur i 1933. Og det er hans personlige udvalg af artikler, han udgiver i 1938. Har man så ikke lov til at spørge, om hans begejstring for det danske nordslesvigske folkefællesskab uden klasseskel i den preussisk-tyske tid - med H.P. Hanssen som fremragende fører - ikke kunne bruges som et slags forbillede for en lignende udvikling i det tyske samfund nord og syd for grænsen efter 1920? Dette var en yndlingstanke hos Schröder: Ingen demokratiske partistridigheder, men et tysk folkefællesskab med en 'fører' - et stykke sukertøj i den nazistiske ideologi. Men denne sammenligning ville være en grov misforståelse af den demokratiske, folkelige danske bevægelse op til 1914 med H.P. Hanssen som den store organisator. Trods denne kildejustering vil Hoffmanns vurdering af H.P. Hanssens politiske virke altid være et lovende udgangspunkt for en grundig og bredere analyse af denne politikers betydning. Til sidst skal det ikke glemmes, at Hoffmanns afhandling på omslaget indrammes af to portrætter: H.P. Hanssens på forsiden

Professor i Landesgeschichte ved Universitetet i Kiel, Erich Hoffmann, (1926-2005), så H.P. Hanssen som en højtbegavet politiker, der førte en dobbeltstrategi. På den ene side opbyggede han et netværk af organisationer omkring det nationale arbejde, og på den anden side arbejdede han langsigtigt for en genforening med Danmark.

og Johannes Tiedjes på bagsiden. Den ene symboliserer vist fremragende dansk mindretalspolitik med ønske om fremtidig afståelse af Nordslesvig til Danmark (Clausen-linje); den anden står for skarp kritik af den preussiske mindretalspolitik i Nordslesvig og senere for en 'moderat' grænserevision (Tiedje-linje). Dengang var de to i hvert fald protagonister i Slesvigs historie - med en førsteplads til H.P. Hanssen.

Den omtalte store slesvig-holstenske historie kan desværre endnu ikke tilbyde afhandlinger for tiden fra 1914 til 1945. Derfor må der henvises til nyere, kortere slesvig-holstenske historiske værker. Uwe Dankers spændende 'Die Jahrhundert-Story' karakteriserer H.P. Hanssens optræden i 1918 som 'langsigtet', 'klog' og med politisk instinkt for det dengang mulige - også i opposition til danske kredse, der ønskede en sydligere

Foto: Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe.

grænselinje. I Ulrich Langes interessante 'Geschichte Schleswig-Holsteins' beskrives H.P. Hanssen i kapitlet om dansk foreningsnationalisme 1880-1914 som den første moderne mindretalspolitiker i Slesvig, der optrådte realpolitisk i den preussiske landdag og den tyske rigsdag. Han udnyttede de statsborgerlige rettigheder til at samle de danske nordslesvigere i kulturelle, økonomiske og politiske organisationer. Men man må her straks tilføje, at det er en dansk historiker, der har skrevet dette kapitel, nemlig Hans Schultz Hansen, som også er ansvarlig for H.P. Hanssens korte biografi i 'Das neue Schleswig-Holstein Lexikon'. Selvfølgelig skildres H.P. Hanssen også her som den moderne mindretalspolitiker, der byggede på folkenes selvbestemmelsesret, og som efter 1920 resolut kæmpede mod ethvert grænserevisionskrav og mod nazismen.

Hvad grænsens forsvar angår, har den danske historiker Carsten Mogens og forfatteren af denne artikel i 1983 i et dansk-tysk kildehæfte om Påskeblæsten i 1933 bl.a. dokumenteret H.P. Hanssens ubøjelige kamp for grænsen af 1920, som lokale slesvig-holstenske nazister højroret ville røkke ved. I en kortere artikel har den tyske historiker Frank Lüttmann i en analyse af den nordslesvigske presse under Påskeblæsten skildret H.P. Hanssens journalistiske indgriben som lidt for nervøs og med tendens til overreaktion. Men det kan dog konstateres, at den samlede danske vilje til at imødegå ethvert tysk grænserevisionskrav sammen med harmen mod nazismen dermed blev styrket.

Der kunne sikkert siges meget mere om H.P. Hanssens virke set i tysk perspektiv, men sammenfattende kan det dog her fastholdes, at tyske historikere overvejende beundrede H.P.

I sin afhandling om nationalitetsproblemet i Slesvig 1867-1914 placerede Erich Hoffmann symbolsk H.P. Hanssen på forsiden og Johannes Tiedje på bagsiden. Den første for sin mindretalspolitik og deling af Sønderjylland, den anden for sin skarpe kritik af den preussiske mindretalspolitik i Nordslesvig.

Hanssens kloge, realistiske politiske virke for de danske nordslesvigere i den preussisk-tyske stat. I perioden 1918-1920 er meningene om H.P. Hanssen delte: På den ene side skal han have udnyttet Tysklands militære nederlag og modtaget Nordslesvig med sejrsmagternes hjælp - uden en direkte aftale med Tyskland. Det opfattedes blandt nationale tyske historikere ikke som en sømmelig anvendelse af folkenes selvbestemmelsesret. På den anden side siges det, at H.P. Hanssen optrådte politisk klogt og hæderlig moderat i anvendelsen af denne selvbestemmelsesret. Paul von Hedemann-Heespens vurdering af H.P. Hanssen som en sand slesviger, der måtte vige for tidens kranke ånd, er meget særpræget. Efter 1920 er det på tysk side H.P. Hanssens nationale politiske modstandere, der bestemmer hans omdømme. Disse kredse krævede en revision af grænsen - og var ikke bange for at anklage H.P. Hanssen for at ville 'opsuge' det tyske mindretal. De yngre slesvig-holstenske historikere har skrinlagt ethvert grænserevisionskrav, taler med respekt om H.P. Hanssens kloge og tilbageholdende optræden på grundlag af folkenes selvbestemmelsesret i det for Genforeningen afgørende efterår 1918 og roser ham for en moderne mindretalspolitik. ■

Litteratur

Alnor, Karl: *Handbuch zur schleswigschen Frage*. Band II, Neumünster 1926-29, Band III, Neumünster 1939.

Alnor, Karl: *Johannes Schmidt-Wodder. Ein Beitrag zur Geschichte Nordschleswigs und zur Entwicklung des Verhältnisses von Volk und Staat*. Neumünster 1929.

Brandt, Otto: *Geschichte Schleswig-Holsteins. Ein Grundriß*. Kiel 1925-1981.

Danker, Uwe: *Die Jahrhundert-Story*, Band 2, Flensburg 1999.

Dansk Biografisk Leksikon, bind 5, København 1980 - (Helge Larsen - Axel Linvald).

Degn, Christian: *Geschichtsschreibung in Schleswig-Holstein - Ausdruck ihrer Zeit. Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte*, Band 109, Neumünster 1984, side 11-34.

von Hedemann-Heespen, Paul: *Die Herzogtümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit*. Kiel 1926.

Hoffmann, Erich: *Das Nationalitätenproblem in Schleswig 1867-1914. Geschichte Schleswig-Holsteins*, Band 8, Teil 2, Lieferung 2, Neumünster 1995.

Hopp, Peter und Carsten Mogensen: *Ostersturm/Páskeblæsten 1933. Quellen zur Geschichte der deutsch-dänischen Grenzregion II - Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie II*. Flensburg 1983.

Lange, Ulrich (herausgeg.): *Geschichte Schleswig-Holsteins - von den Anfängen bis zur Gegenwart*. 2. Auflage, Neumünster 2003.

Lausten-Thomsen, H.: *H.P. Hanssen og Historisk Samfund for Sønderjylland. Sønderjydske Aarbøger* 1937, side 161-167.

Lüttmann, Frank: *Der 'Ostersturm' von 1933. Der publizistische Krieg der nord-schleswigschen Presse. Grenzfriedenshefte* 2004, Heft 3, side 179-192.

Das neue Schleswig-Holstein Lexikon. Herausgeg. von Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt und Ortwin Pelc. 2. Auflage, Neumünster 2006.

Schröder, Ernst: *Schleswig - ein Grenzland. Aufsätze aus zwei Jahrzehnten mit einer Einführung*. Flensburg 1938.

Strackerjan, Karl: *Dänische Beutepolitik. Der Minister für Schleswig und sein Herr. Eine deutsche Abrechnung*. Kiel 1919.

Størstedelen af pastor Johannes Schmidt-Vodders privatarkiv findes i Landesarchiv Schleswig-Holstein i Slesvig.

H.P. Hanssen - den danske generalstabs stjerneagent 'Z' i Berlin

Af Michael H. Clemmesen

Pensioneret brigadegeneral, cand.phil. Michael H. Clemmesen, har under sin forskning fundet kilder til den skjulte side af H.P. Hanssens genforeningsarbejde og fortæller her om resultaterne.

‘**G**EN. BERTHELTSEN [generalstabschefen] har bedt mig om at henlede Din Opmærksomhed paa, at Oblt. [oberstløjtnant] Birke i sin Indberetning Fortr. Nr. 69 af 28/4 (1916) vedrørende Efterretningsforhold har nævnt Rigsdagsmand H.P. Hanssen ved Navn, og at dette kan give Anledning til nogen Fare for Manden, eftersom Indberetninger af denne Art, selv om de behandles med den størst mulige Forsigtighed, jo dog passerer flere Kontorer og skal tages i Nr., og et Navn da kan blive hængende i en eller andens Erindring og uforvarende blive røbet. Jeg har derfor lovet ham at bede Dig meddele Birke, at han bør udelade ethvert Navn, der, om det kommer frem, kunde virke kompromitterende for vedkommende Meddeler. For Efterretningsvæsenet her er Navnet ikke nødvendigt; det vil være tilstrækkeligt, hvis man særlig vil fremhæve, at der bør tillægges Efterretningen eller dens Paalidelighed særlig Vægt, da at antyde dette paa anden Maade’.

Det er nu vel fire år siden, at min forskning i den danske hærs forhold under Første Verdenskrig førte til opdagelsen af, at Hans Peter Hanssen

var agent for den danske hærs generalstabs efterretningssektion. Det skete som her illustreret ved gennemlæsningen af korrespondancen mellem ‘Overgeneralen’ i København, generalløjtnant Gørtz, og den kommanderende general vest for Storebælt, generalløjtnant Tuxen. Den ene del af korrespondancen befinder sig i Gørtz’ privatarkiv i Rigsarkivet, den anden del, inklusive dette brev, befinder sig i Tuxens omfattende brevsamling i Det Kongelige Bibliotek.

Det var dog først under min videre forskning i perioden op til Verdenskrigen, at H.P. Hanssens meget væsentlige rolle - hans stjerneagentrolle - blev klarere.

Hærens efterretningsvirksomhed var ved helt at forsvinde på grund af manglende interesse og penge i slutningen af 1890’erne. Det må ses som en følge af den almindelige nedslidning af engagementet i forsvarssagen efter afslutningen af byggeriet af den nye befæstning om København.

I slutningen af århundredet begyndte den dynamiske generalstabs-officer Arnold August Blichert Kühnel imidlertid at forny hæren fra de to stillinger, han havde i de år. Kühnel må betragtes som skaberen af den moderne danske hær. Fra 1892 til 1900 fornyede han som kursusleder hærens eliteuddannelse - dens generalstabsuddannelse - ‘Hærens Officersskoles Ældste Klasse’, så uddan-

nelsen blev hævet til internationalt niveau. 1897 til 1903 var han som chef for generalstabens taktiske afdeling ansvarlig for hærens policyudvikling, fæstningsforsvaret, operativ planlægning og efterretningsvæsen.

Kühnel ville indrette hæren og dens beredskab, så den dels kunne imødegå et tysk kupangreb ved krigsudbrud mod hovedstaden og dels kæmpe effektivt foran og i fæstningen, efter Danmark senere blev invaderet af en stormagt. For at kunne løse den første af disse to opgaver skulle man gennem efterretningsvirksomhed have varsel om krigs- og angrebsforberedelser i stormagtshovedstæderne, i tyske og britiske havne samt i Slesvig. For at kunne løse den anden opgave skabte man et landsdækkende agentnetværk, der skulle sende meldinger til generalstaben i København fra fjendebesatte landsdele. Dette netværk, 'Den civile Efterretningstjeneste', dækkede fra

netværksgrupperne nord for grænsen også Slesvig, men de tyske Nordsø- og Østersøhavne og britiske havne måtte observeres af derboende danskere, der accepterede at virke som spioner, benævnt 'Efterretningsmænd'. Stormagtshovedstæderne måtte som hovedregel overlades til Udenrigsministeriets folk, men på grund af H.P. Hanssens placering og villighed til at påtage sig risikoen havde hæren sin egen mand i den tyske rigshovedstad. Den personlige kontakt til udlandsagenter som Hanssen blev varetaget gennem chefen for efterretningstjenestens periodiske besøgsrejser.

Fra 1905 til 1908 skete opbygningen af hærens beredskab og efterretningsvæsen i et tæt samspil mellem den nye konseilspræsident og forsvarsminister, Jens Christian Christensen, og Kühnel, der nu var blevet chef for generalstaben.

Indiskretionen

Generalstaben destruerede hurtigt efter 9. april 1940 alle sine efterretningsarkivalier, herunder alle oplysninger om agenter, så tyskerne ikke kunne finde disse. Vi har derfor kun navnene på de enkelte agenter, som er identificeret i kilder i andre arkiver eller samlinger eller selv nævner det i erindringer. For H.P. Hanssens vedkommende skyldes det den allerede citerede tilrettevisning i brevet fra

Arnold Kühnel, som fornyede den danske hær og med støtte fra konseilspræsident og forsvarsminister J.C. Christensen opbyggede dens nye efterretningsvæsen. Her ses Kühnel som generalmajor og generalstabschef i 1905.

Foto: Rigsarkivet.

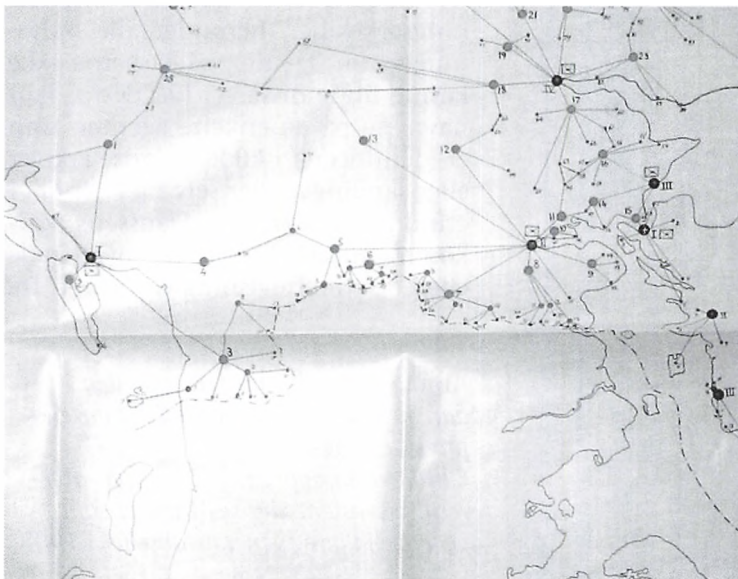
Gørtz til Tuxen fra 5. maj 1916, som var blevet fremprovokeret af den utilgivelige indiskretion, som stabschefen ved Tuxens 2. Generalkommando i Viborg, oberstløjtnant Peter Laurids Martin Birke, havde gjort sig skyldig i.

Tilrettevisningen har en ret mild form, men man kan forestille sig efterretningsschefen kaptajn Erik Withs irritation over en så amatøræssig eksponering af en central kilde, hans hovedagent i Berlin. Den velbegavede Birke havde i forvejen et vanskeligt forhold til sine kolleger. Han havde ganske vist været den dygtigste elev i den 'Ældste Klasse', som Kühnel startede i 1894. Men han kom ikke fra de kredse, hvorfra hæren normalt rekrutterede sine officerer (han var jøde). Endvidere var han noget så absurd i tidens hærofficerskorps som venstrepolitiker. Hans øgenavn blandt kammeraterne var 'Røde Rasmus' og 'Birkerød'. Den venstregering, der fire år efter afslutningen af Første Verdenskrig gen-

nemførte store nedskæringer i forsvaret, udnyttede hans tilknytningsforhold til partiet ved at gøre ham til chef for generalstabten.

Agent 'Z'

H.P. Hanssen begyndte at arbejde for efterretningstjenesten i 1901 og rapporterede i de efterfølgende år jævnligt om forholdene i Berlin. Det var samme år Arnold Kühnel begyndte at arbejde målrettet med at genopbygge udlandsdækningen. Samme år havde Kühnel, der nu var blevet oberst, men stadig var chef for generalstabens taktiske afdeling, taget kontakt med den franske generalstab for at undersøge mulighederne for samarbejde. Ideen havde været fremført mange år tidligere, men førte heller ikke denne gang til praktiske resultater. I 1902 fulgte endnu et forgæves forsøg på at etablere et efterretningssamarbejde med Udenrigsministeriet, og samme år gennemførte en generalstabsofficer for første gang i nogle

Skitse visende opsamlingsnetværket nord for grænsen i 1906, der sammen med Grænsegendarmeriet støttede agentgrupperne i Slesvig. Brevsignaturerne i Esbjerg og Kolding markerer brevduestationer.

år en kontaktrejse til de tyske Østersø- og Nordsøhavne. Den rejsende skulle her søge at genoplive de agenter, som man havde ladet hvile siden begyndelsen af 1890'erne.

I august 1903 var Kühnel blevet generalmajor og chef for Generalstaben. Samme år tilbød H.P. Hanssen at opbygge et Tysklandsdækkende efterretningsvæsen med center i Berlin. Hans netværk skulle sende rapporter om tyske havne- og flådeforhold samt minevæsen. Forslagets fokus betød, at H.P. Hanssen ikke alene ville sikre varsling ved en tysk klargøring af en invasionsflåde. Han ville også skaffe informationer af værdi for Tysklands maritime fjender.

Der er imidlertid ikke tegn på, at Berlin rent faktisk blev centret i dækningen af Tyskland, muligvis fordi dette ville have undergravet Hanssens værdi som nøgleagent tæt på de tyske beslutningstagere. En anden forklaring kan dog være, at skibsfarten mellem Danmark og de tyske havne gjorde det lettere at få meldinger fra agenterne her direkte via skib.

Det er uklart, hvilken rolle H.P. Hanssen fik i opbygningen af netværket i Nordslesvig, der rapporterede hjem over grænsen i samarbejde med de danske grænsegendarmer, men det er bemærkelsesværdigt, at hele efterretningsnetværket frem mod grænsen fra nord blev opbygget efter 1900, dvs. i de første år, H.P. Hanssen arbejdede for Generalstaben. Seks år efter samarbejdet startede, havde Slesviggruppen i Aabenraa 22 efterretningsmænd ved nytårstid 1907. Det forhold, at det var Birke, stabchefen i Jylland, som omtalte H.P. Hanssen i 1916, gør det sandsynligt, at hans indberetninger blev sendt via

de danske agenter i Nordslesvig over grænsen til netværket her.

Distrikterne lige syd for grænsen i Tønder og Haderslev blev i 1907 formelt selvstændige direkte under Generalstaben.

Til støtte for den egentlige udlands-efterretningstjeneste, dvs. uden for hertugdømmerne, havde hæren bl.a. fået etableret en 'Reekspeditionsstation' for telegrafiske efterretningsmeldinger i det neutrale Malmø. Det var sket med hjælp fra den danske telegrafdirektør og direktøren for 'Store Nordiske'. Malmø havde fået tildelt de nødvendige brevdUER til videre-sendelse af meldinger til København. For Jyllands vedkommende var der blevet etableret en efterretningsstation i Thisted, hvor den var dækket af Limfjorden mod en hurtig tysk erobring. De få hærstyrker i Jylland planlagde kun et egentlig forsvar af Mors og Thy.

Indberetninger og korrespondancen med 'Generalstabens hemmelige Agent i Berlin - Z' blev i 1907 anset for værende ordnet tilfredsstillende. Det kan også hænge sammen med den afklaring af magtforholdene inden for Vælgerforeningen, som er beskrevet andetsteds i dette skrift.

Vi har ikke kilder til efterretnings-tjenestens opbygning og virksomhed i de følgende par år, men under indtryk af de internationale kriser fra sommeren 1911 og specielt fra starten af Balkankrisen i efteråret 1912 gør overleverede skrivelser og meldinger billedet mere klart. Dette kan dog også være et resultat af, at den dynamiske Erik With på det tidspunkt var blevet chef for Efterretningssektionen. With har med stor sikkerhed inddraget H.P. Hanssen i

sine kontaktrejser i tiden før Verdenskrigens udbrud.

Det forhold, at en radikal mindretalsregering i sommeren 1913 overtog regeringsmagten, betød, at man nu forsøgte at få indblik i og kontrol med Withs virksomhed, herunder ikke mindst hans forsøg på at skabe et ekstra netværk via de danske konsulater. Midt i august 1913 pålagde krigsministeriet, dvs. forsvarsminister Peter Munch, generalstaben at rapportere om resultatet af efterretningschefens tjenesterejser i udlandet 'og de Erfaringer, som han har gjort med Hensyn til de under Udenrigsministeriet sorterende Tjenestemænds Forhold til denne Sag'. 27. september 1913 sendte Generalstaben det ønskede dokument via krigsministeriet.

Generalstabens svar var formuleret uden forståelse for, at den nye regering kunne tænke anderledes end den foregående. Staben gjorde det indledningsvis klart, at hovedformålet med efterretningsvirksomheden var at varsle om, at 'en Stormagt før Udbruddet af Krigen overraskende vil søge at paa-tvinge os sin Vilje'. Da man ikke havde penge til at etablere et netværk af betalte agenter, måtte man knytte forbindelse til patriotiske danskere i udlandet, der var parat til at støtte landet med de ønskede oplysninger. Jo flere, desto større sikkerhed for varsling. For at give instruktion og fordele koder o.l. var det nødvendigt at tage personlig kontakt. Indtil 1912 havde man med det meget begrænsede budget kun fået opbygget netværket i Sønderjylland, Holsten, de tyske havne, 'en Forbindelse i Berlin' (dvs. H.P. Hansen) samt nogle få i London og langs den engelske Nordsøkyt. Man havde fået den erfaring, at 'der hos patrioti-

ske Danske var megen Beredvillighed til at støtte Generalstabens Efterretningstjeneste ... og navnlig efter at Generalstabens lexikalske Dækningskoder havde gjort det muligt at opbevare de skriftlige Codebetegnelser paa betryggende Maade'.

I oktober 1912 var den udenlandske efterretningstjeneste blevet mobiliseret under indtryk af Balkankrisen, og man erkendte i løbet af vinteren, at de rådige pengemidler langt fra var tilstrækkelige. Gang på gang viste det sig, 'at Generalstaben stod over for Efterretningsopgaver, som den paa Grund af manglende Forbindelser i Udlandet ikke kunde løse, og dette skabte under den højspændte, udenrigspolitiske Situation, der forelaa, en uheldig Usikkerhed'. Det var erfaringen, at en direkte og personlig kontakt fra staben opmuntrede efterretningsmanden og understregede betydningen af hans virksomhed. Det betød, at Withs rejser var af 'allerstørste Betydning'. Rejserne medførte, at man årligt havde et møde med hver agent, hvor man opdaterede og støttede folk som H.P. Hanssen.

Withs kontaktrejser gjorde det også muligt for staben at få kendskab til kilderne og deres forhold, så man havde et grundlag for at vurdere 'de indløbende Efterretninger paa rette Maade', altså kritisk. Indtil Balkankrisen havde der ikke været midler til at sikre denne kontakt på ordentlig måde 'trods den Hjælp, Udenrigsministeriet ydede'.

Et par sandsynlige resultater af efterretningsvirksomheden

Når efterretningsvæsnets rapporter blev videregivet til brugerne, indeholdt de selvfølgelig ikke agentens

navn eller underskrift. Imidlertid var den danske udlandsefterretningstjenestes netværk så begrænset, at man med en høj grad af sikkerhed kan identificere kildens geografiske placering. Fra tiden før Første Verdenskrig blev arbejdet med at finde kilden også lettet af, at der da endnu ikke synes at have været etableret et samarbejde med fremmede tjenester. Som nævnt mislykkedes Kühnells forsøg på at opnå et samarbejde med franskmændene.

Dette betyder, at H.P. Hanssen med stor sikkerhed var kilden til efterretninger fra centrale tyske myndigheder, således som det fremgår af 'Kabinetordren af 11/2 1913', om 'Dannelsen af et Ekspeditionskorps og en Ekspeditionsflåde til selvstændige Operationer i Overensstemmelse med Operationsplanen, der er forberedt for dette Øjemed', som den danske flådes stab modtog fra generalstabens

efterretningssektion i dansk oversættelse 5. marts. Ordren var i den tyske admiralstab dateret 17. februar 1913 og var sendt til marineminister Tirpitz. Den drejede sig om samarbejdet mellem hær og flåde vedrørende de forberedende arbejder til indskibning af hærstyrker med henblik på en sølandsætning. Der skulle etableres en fælles landsætningsstyrke til rådighed for værnene under en europæisk krig, så snart 'Begivenhederne tillader' det. Principperne for dette samarbejde var blevet fastlagt 22. december 1912, dvs. fjorten dage efter, at kejser Wilhelm havde besluttet, at England ville være blandt Tysklands fjender i den kommende krig. Ordren var en del af den fælles plan for en invasion af de britiske øer, som kejseren havde givet Generalstaben og Admiralstaben ordre til at udarbejde. Hæren forudsattes ligesom flåden mobiliseret. Tropperne kunne indle-

Den dygtige, men indiskrete oberstløjtnant Birke, der kom til at nævne H.P. Hanssen som agent. Her er han fotograferet i 1918.

Foto: Rigsarkivet.

de jernbanetransport til indskibningshavnene otte timer efter iværksættelsesbefalingen. Indskibningen af 'Avantgarden', dvs. de første dele af invasionsstyrken, ville kun tage to timer. Hvis kejseren besluttede gennemførelsen af en landgangsoperation, skulle hele den disponible tyske handelsflåde stilles til rådighed, så der efter '... 2-3 Dages Overfart kan udskibes paa tre forskellige Steder klar til Kamp'. Alle større tyske havne ved Nordsøen og Østersøen skulle anvendes med Hamborg som den primære med 125 ud af i alt omkring 200 transportdampere. Øvelser havde vist, at landsætning kunne indledes to timer efter, at transportskibene havde kastet anker. De begrænsede muligheder for at medtage heste betød, at opløring og mobilitet skulle sikres ved cyklistenheder, som det reelt blev tilfældet ved den succesrige landsætning på de estiske øer i oktober 1917. Også flådens luftstyrker,

dvs. primært luftskibene, ville blive anvendt. Man ville anstrenge sig for "... ved alle Midler at føre Operationerne med den størst mulige Kraft og Hurtighed. Betingelsen for det heldige Udfald vil i meget væsentlig Grad afhænge af Hurtigheden i Udførelsen".

Efterretningskuppet viser, at H.P. Hanssen havde en sympatisør i en af de overordnede tyske maritime myndigheder. Der er ikke efterladt kilder i de danske arkiver, der kan fastlægge, om With videregav resultatet af dette kup til England. Ganske vist findes en rapport fra den britiske militærattaché fra 22. december 1916 om åben samtale med en dansk generalstabskaptajn, der kun kan være With. Sammen med karakteren af de løbende oplysninger under krigen til danske hærmyndigheder om den tyske hærs taktikudvikling sandsynliggør samtalen, at Efterretningssektionen i det neutrale Danmark løbende

Den dynamiske chef for Generalstabens Efterretningssektion, kaptajn Erik With, der i årene lige før Verdenskrigen og indtil sin afgang i foråret 1918 var Hanssens 'føringsofficer'.

Foto: Rigsarkivet.

'handlede' efterretninger med briterne på samme måde, som det neutrale Sverige handlede efterretninger med NATO-lande under den kolde krig. Vi ved ikke, om samarbejdet startede før krig.

Den næste overleverede efterretning, der med stor sikkerhed kan føres tilbage til H.P. Hanssen, er den kopi fra 20. august 1913 af det tyske krigsministeriums bestemmelser fra det praktiske landgangsforsøg, som den tyske hærs infanteri og pionértropper sammen med chefen for marineministeriets afdeling for søtransporter havde afholdt på den nordfriske ø Amrum i juni. Bestemmelserne var udarbejdet kun en måned efter den allerede nævnte skrivelse fra admiralstaben til marineministeriet fra 17. februar. Formålet med landgangsøvelsen var at finde den bedste måde at anvende tømmerflåder og pontoner til landsætning af heste, herunder at gennemføre forsøg med et engelsk trissesystem. Set sammen med resultatet af de foregående kup gør denne efterretning det sandsynligt, at H.P. Hanssens kontakt sad i marine-ministeriet, dvs. tæt på Tirpitz.

Slutbemærkninger

H.P. Hanssens hemmelige arbejde for Danmark må ses som blot endnu en side af hans nationale og internationale indsats for at fremme de slesvigske danske majoritetsområders tilbagevenden til Danmark, der kulminerede i og efter oktober 1918. Indsatsen demonstrerer også hans selvtillid og optimisme. Som det fremgår af Gørtz' brev, indebar agentvirksomheden en stor personlig risiko for rigsdagsmanden. Risikoen var dog ikke begrænset til hans person. Om-

kostningerne ved en afsløring af spionagen og karakteren af denne kunne også have været meget betydelige for mindretallet.

Karakteren af agentvirksomheden rettet mod den tyske flåde synes at vise, at han indså, at en genforening kun kunne ske i rammen af et tysk militært nederlag. Da han ikke kendte fremtiden, besluttede han at satse stort for at nå sit mål.

Hvis statsminister Zahle og udenrigsminister Scavenius havde kendt til hans arbejde for den foragtede modstander af De Radikale, Erik With, er det et åbent spørgsmål, om H.P. Hanssen i 1919 ville være blevet opfordret til at indtræde i regeringen.

H.P. Hanssens agentvirksomhed, som han ikke kunne røbe, kan kun have øget hans følelse af at blive uretfærdigt behandlet i smædekampagnen i 1920, og det ville være interessant at kende Withs syn på angrebene på hans tidligere stjerneagent, der nu blev ramt af kuppet mod den radikale regering. ■

Litteratur

- Clemmesen, Michael H.: *Den lange vej mod 9. april*. Odense 2010.
- Clemmesen, Michael H.: *Det lille land før Den Store Krig. De danske farvande, stormagtsstrategier, efterretninger og forsvarsforberedelser omkring kriserne 1911-13*. Under udgivelse i 2012.

Familiemennesket H.P. Hanssen

Af Jørgen Hanssen

Sognepræst Jørgen Hanssen øser bl.a. af sine private kilder, når han i det følgende portrætterer sin oldefar, H.P. Hanssen, der - skønt han tilbragte lange perioder af sit liv fjernt fra hjemmet - havde en stærk gensidig tilknytning til sin familie.

“**S**OM SNEGLEN bærer jeg mit hus med mig på ryggen”

Ordene faldt ofte fra H.P. Hanssens mund. Hustruen Helene og de ni børn var i hans tanker, når han var i Berlin eller senere i København. Hjemmet i Nygade var det faste holddepunkt, balancen i hans liv. Breve til hjemmet gennem de 22 år i Berlin og senere fra tiden i København bekræfter det. Sneglen har i øvrigt sine indvolde i huset på ryggen og kan ikke leve uden disse indvolde.

H.P. Hanssen betroede engang Anna Ølgaard, en af døtrenes veninder, at “det bedste, man kan give sine børn, er gode barndoms minder”. Sådanne havde han selv fra Nørremølle. Hjemmet stod i en forklaret glans for ham. Og “den lykkelige barndom, den harmoniske barndom, det smukke forhold, der var mellem forældrene og mellem forældre og børn, de gode traditioner fra Nørremølle ville min far så gerne føre videre ... så vidt det stod i hans magt”, fortæller datteren Ingeborg. Hun og søsteren Marie er ikke i tvivl om, at det lykkedes trods en far, som under børnenes opvækst kunne være bortrejst op til otte

måneder om året. Men det mærkes, når man har en far, der som sneglen bærer sit hus med sig på ryggen!

Nørremølle må nævnes, når fokus sættes på familiemennesket H.P. Hanssen. Nørremølle havde sin egen særlige åndelige atmosfære, som de syv børn voksede op i. I sine erindringer karakteriserer H.P. Hanssen det selv sådan: “Jeg havde et udmærket hjem, fromme, milde og kærlige og dygtige og energiske forældre”.

Forældrenes fromhed nævnes som det første. I H.P. Hanssens tidlige år var familie kredsen da også ret præget af herrnhuterne. Man var dybt forankret i et kristent livssyn. Herrnhutismen er i Danmark en slags forsinket pietisme. Pietismen havde været statsreligion, men lægfolk tog herrnhutismen med dens inderlighed og bibelkristendom til sig og foretog dermed deres eget valg.

H.P. Hanssens far digtede salmer. Og det er vel en inderlig fromhed, der skinner igennem i den novelle, som H.P. Hanssen i 1885 skrev til Aarhus Folkeblad: ‘En dag af en sønderjydes liv’, et selvportræt, hvor han på Dybbøl Banke som en anden Moses på bjerget beder Gud om et svar på, hvorvidt han skal blive i landsdelen og gå preussisk soldat eller drage over grænsen og slippe.

På Nørremølle blev inderligheden fortrængt. Ikke fra den ene dag til den anden. “Efterhånden var hjemmet blevet stærkt grundtvigsk præget”, skriver H.P. Hanssen i ‘Et til-

bageblik I'. Da befinder vi os vel engang i 1880'erne. Datteren Ingeborg lader det på en munter måde være afgørende, at H.P. Hanssens ældre søskende havde været på højskole og kom hjem med Grundtvigs billede under armen. De så sig om efter et prominent søm til billedet. Men mor Marie ville ikke kendes ved Grundtvig, hun holdt sig til Morten Luther. Grundtvig kom dog op på væggen på betingelse af, at han skulle hænge side om side med Luther! Ingeborgs karakteristik af Nørremølle er "Et jævnt og muntert virksomt liv på jord, men også med øjet, som det skabtes, himmelvendt, lysvågent for alt stort og godt hernede", (Grundtvig, 1874). Siden hen var H.P. Hanssen selv flere gange på højskole i Askov, første gang i oktober 1881. "Næst efter Nørremølle var far udgået fra Askov", fortæller Ingeborg.

"De troede ikke på straf og strengthed"

Grundtvig ville åndsfriheden. Frihed for alt, hvad der stammer fra ånd. På mange måder var Helene og Hans Peter som dag og nat, i det indre som det ydre. Men de var enige om, at børnene skulle vokse op i frihed, skriver Ingeborg og føjer til: "De troede ikke på straf og strengthed, de troede ikke på formaningskraft, de troede

Helene Hanssen var en trofast og god støtte hele livet igennem. Selv med hans lyse sind og indstilling til døden, kom han sig aldrig over hendes død i 1935.

Helene Hanssen ses her sammen med den yngste datter Ruth og hunden Bekka bag huset i Nygade 41, Aabenraa, ca. 1903.

på det gode i børnene selv, som solen og ikke lyn og torden ville kalde frem". Og i Nygade, i ugerne før jul, hvor børnene stillede deres sko i vinduerne og fik et stykke chokolade af julemanden, var der aldrig nogen, der fik kul i skoene - som straf - som i andre gode hjem. Om det så er naivt eller ej at tro på det gode i barnet, så var det troen på netop det, der blev ført videre.

H.P. Hanssen havde studeret opdragelsesproblemer og læst Herbert Spencer (1820-1903): 'Om opdragelse' fra 1876. Spencer er kendt som en laissez faire-liberalist - ikke forbud og straf, men frihed. Det gjaldt om at lære at 'skøtte sig selv', fremme og styrke barnets vilje, sådan læste og forstod H.P. Hanssen Spencer. Datteren Ingeborg fortæller, at da der engang var besøg i hjemmet af frimeghedspræst Thade Petersen, blev hendes ældste søster ved med at plage, så at den besøgende helt mistede tålmodigheden og spurgte: "Hør, skal

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

hun sådan blive ved at plage?”. “Ja, det skal hun netop, det styrker karakteren”, svarede familiefaderen.

Børnene skulle nok klare sig. Man skulle blot give dem frihed og derved vise dem tillid. Uden grænser var friheden dog ikke: Hvert et tysk ord var forbudt i hjemmet og straffedes med en penningbøde. Men det blev ikke børnene forbudt at tale tysk i de tyske kammeraters hjem. Disse elskede i øvrigt at komme i hjemmet i Nygade. Der gik det ikke så strengt til!

“Først menneske, så borger”

Hvornår bliver børnene store? Alt for hurtigt, svarer forældre. Man mister grebet om dem. Men det ser ud til, at familiefaderen H.P. Hanssen blev ved med at opdrage - eller også ville han blot det bedste for sine børn.

Datteren Marie aftrykker i ‘Barn-domshjemmet’ et brev, som hendes far skrev til hende, da hun kunne sige farvel til den tyske skole og skulle videre i livet. Igen dukker friheden op: Han og Helene ville gerne give Marie frihed til at vælge den vej, hun selv ville gå. Men et sådant valg var vigtigt. Derfor anbefalede faderen højskolen. Marie skulle udvikles, så hun kunne tage egne standpunkter. Hendes personlighed skulle udvikles. “Vi vil blot, at du skal være dig selv, en pige, som ikke tankeløst efterplaprer, hvad andre siger, men som har en egen mening, som kan forklares og gøres gældende, hvor du færdes”. Og faderen tilføjer: “Det er efter min mening foreløbig slet ikke borgeren, men mennesket i dig, vi skal have udviklet”. En formulering, der leder tanker hen på Grundtvig: Menneske først - kristen så.

Det er den snart voksne datter, H.P.

Hanssen skriver til. Brevet afslører en fars og mors vedvarende omsorg for barnet. Og friheden bliver mere nuanceret: Ikke alle livets muligheder er lige gode. Som børnene blev ældre, ser omsorgen for dem ikke ud til at være holdt op. På sin vandring fortsatte sneglen at bære sit hus med på ryggen.

“Over alt lyser dog hans forhold til barnet”

Frihed, tillid og troen på det milde og gode var nøgleord for familiemennesket H.P. Hanssen. Vel havde han læst om disse filosofiske begreber, men han var vel også i forvejen disponeret for dem. De passede til hans sind.

“Min far var så lys, silkeblødt lyst hår, lyseblå, levende øjne, lys i sindet, stærk i troen på lysere tider, sådan var han ... ja, du var gladest ved det milde, du troede på styrken i det milde”, skriver datteren Ingeborg.

H.P. Hanssen havde lettere til begejstring end til bekymring, og når der var børn til stede, var han til spøg og skæmt. “Hans lommer er et eventyr for børn”, fortæller Jakob Petersen. Faderen og siden hen bedstefaderen kom ikke hjem uden bolsjer. Børnene måtte så meget gerne stikke en hånd ned i hans lommer og se, hvad de kunne finde. Og barnets jubel frydede ham!

“Over alt lyser dog hans forhold til barnet”, skriver Morten Kamphøve-ner, og fortsætter: “Han kunne, selv om han var optaget af en alvorlig samtale, glemme alt, når han mødte et barn, han havde en smule kendskab eller intet kendskab til. Så lyste hans ansigt op i et stort smil. Han løftede barnet op til sig eller tog det ved hånden, og så gik snakken løs. En-

gang, har han fortalt, sluttede han på en rejse i toget aftale med en lille pige om, at han skulle fortælle eventyr for hende, så skulle hun til gengæld synge ham i søvn. Og, tilføjede han leende, det lykkedes sandelig for hende".

Sådan var han over for andre børn, og hvordan var han så ikke over for sine egne? De var i hans tanker. Sneglen bar sit hus med sig på ryggen. Regelmæssigt skrev han til børnene, og så skulle de også skrive igen.

Festdage var det, når søndagsbreve fra Berlin med chokolade og papirdukker blev uddelt. Men endnu mere festligt var det, når han selv kom hjem og havde gaver med. "Vent bare, til far kommer hjem!". I Nygade fik de truende ord den modsatte betydning. Ingen gamle regnskaber at gøre op, kun den største forventningsglæde. De små veg ikke fra hans

kuffert, før de havde set, hvad der var i den. Der var forklæder og stråhatte til pigerne. Hattene passede ikke ind i de aabenraaske omgivelser og medførte drillerier. Bortset fra om sommeren måtte den hjemvendte far imidlertid alt for hurtigt trække sig tilbage til arbejdsværelset.

Men så kom sommeren! Han tog familien med på historiske udflugter til Dybbøl og København. Og han fik tid til at fortælle om nisser og trolde og især Mikkell Ræv. Børnene elskede det, selv om øjnene spilede op, og håret rejste sig. For H.P. Hanssen selv var det hvile og afspænding.

På Højtoft, sommerhuset, gik han om sommeren også ture med børnene. Helene var aldrig med. "Sikkert ville han bøde på, at han var så lidt hjemme", skriver datteren Ingeborg. En fars dårlige samvittighed? Han kendte til den. Men samværet med børnene var ham ikke nogen sur pligt. Heller ikke at holde 'regnvejsfest' på Højtoft, som først måtte holdes, når det havde regnet så længe, at der viste sig store, våde skjolder på de hvide vægge. Så købte H.P. Hanssen 'begravelseskringler', og regnen blev begravet i kringler og kaffe. Næste dag var det naturligvis solskinsvej!

Foto: Privat.

"De troede ikke på straf og strengthed, de troede ikke på formaningers kraft, de troede på det gode i børnene selv, som solen og ikke lyn og torden ville kalde frem". H.P. Hanssen med barnet Bodil Hanssen ca. 1935.

“Den smalle sti og den brede vej”

Der var ni børn i alt. Derfor var også soveværelset fyldt op med senge. En sov i ‘den smalle sti’, to i ‘den brede vej’. Jeg har ikke noget belæg for det, men det må være familiemennesket H.P. Hanssen, der har opfundet disse gadenavne til soveværelset.

Om morgenen sang han for sine børn. Ingeborg skriver, at “det hørte til fars huslige pligter og glæder at synge for børnene fra 6-7”. Han var ikke den store sanger, og Helene var ikke stolt, når han ville synge for, for det var sandt at sige ikke godt. Men om morgenen sov Helene, og så var der frit løb.

Han kunne også ‘sætte den argeste tandpine væk’ for børnene. Det gør ondt i tænderne, barnet græder - men så hjælper lidt hokuspokus! Og inden tårerne var tørret af kinden, lo barnet igen.

Første gang, Anna Ølgaard så et dukketeater, var på H.P. Hanssens kontor på 1. sal i Nygade. Hun var da fem år gammel. H.P. Hanssen spillede og fortalte Fyrstøjet. I 1948 husker hun endnu tydeligt ‘forestillingen’.

Hun og børnene sad med øjnene på stilke og ørerne vidt åbne.

H.P. Hanssen havde en ubetvivlelig kærlighed til børn. Børnebørnene opdagede det også. Når de kom til Hejmdals dør, spurgte de: “Er bedstefar hjemme?” Blev der sagt nej, så kunne de finde på at vende om i døren, selv om de så bedstemor. Så smilte hun overbærende og sagde: “Ja, jeg kan nu ikke konkurrere med bedstefar”. Men hun kunne skære igennem og sige “Pjat, Hans Peter”.

“Juletræet var hans”

Julen var ubetinget familiefaderens. Det var ham, der dirigerede, når julestadsen skulle klippes. Han inspicerede, når pebernødderne skulle skæres, og det var ham, som lærte børnene gamle lege med pebernødder. Han var familiefaderen med en smittende barnlig glæde ved julen.

Og juletræet var hans, skriver datteren Ingeborg. Han ville pynte det! Juleaften kom børnene ikke i kirke, men H.P. Hanssen samlede børnene i ‘Midtstuen’ og læste, som hans far

*H.P. Hanssen
fotograferet ca.
1930 i en af-
slappet stund i
verandastuen på
Højtoft, famili-
ens sommerhus i
Hostrupskov ved
Aabenraa, som
nevøen Jep Fink
havde tegnet i
1900/1901.*

havde gjort før ham, juleevangeliet. Og så fejrede man ellers juleaften på samme måde som i andre danske hjem.

Juledag var noget særligt. Det havde den været allerede på Nørremølle. Nu var det Helenes fødselsdag, som gjorde den til noget særligt. Som årene gik, kom også børnebørnene for at holde bedstemors fødselsdag. I mørkningen tændtes juletræet, og man gik om 'bedstefars juletræ', alt imens han sang for på julens salmer som den glædeste af de glade. Da min bedstefar - H.P. Hanssens ældste søn, Peter Christian - levede, samlede han også familien Juledag, og vi gik også om juletræet. På flere måder genkender jeg i øvrigt H.P. Hanssens barnlige glæder i min bedstefar. Han gik nu ikke så meget med slik i lommerne, men han havde et helt 'slikskaf' (slikskab), og det var et eventyr for børn!

"Gør du kun din pligt, så klarer du dig nok, Peter!"

Sådan lød H.P. Hanssens ord ved krigsudbruddet i august 1914 til sønnen, Peter Christian. Datteren Ingeborg refererer dem, men selv husker jeg min bedstefar siddende i spisestuen for bordenden hos mine forældre i Bovrup og gentage ordene. Han havde spurgt sin far: "Skal jeg også af sted?" Og svaret var: "Gør du kun din pligt, så klarer du dig nok, Peter!" Det gjorde han så også gennem alle fire år, men ikke uden varige mén efter et kraniebrud. Han havde fået sin første hest, ponyen Max, som dreng i Nygade. På den red han i spidsen for byens drenge, når de legede soldater og drog i bivuak uden for byen. Men som preussisk soldat var det løbske heste i Mülhausen, der mod krigens

slutning blev hans skæbne. På lazarretet i Mülhausen fik han i øvrigt besøg af sin far!

Hvor mild og måske eftergivende H.P. Hanssen end kunne være, så var han også den, der kunne tale om pligt - som familiefar! Og vi taler om pligten til at gå i krig. Familiemennesket H.P. Hanssen er også politikeren H.P. Hanssen. Ungdommen måtte ikke gå over grænsen til Danmark, om man skulle gøre sig forhåbninger om en dag at kunne stemme Sønderjylland hjem. Som preussiske statsborgere måtte man tage både værnepligt og krig med.

"Du klarer dig nok"! Er det familiefaderens tillid til sine børn, der her skinner igennem? Måske noget mere: Måske var familiefaderen endnu en gang oppe på bjerget som en anden Moses. "Inderst inde var H.P. Hanssen et dybt religiøst gemyt", skriver Jakob Petersen, men det var noget, han sjældent talte om. "Far var en åndelig blufærdig mand", skriver datteren Marie og fortsætter: "men vi vidste, at han, trods ungdomsanfægtelser, var forankret i sine fædres tro".

I krigsårene skete det ofte, at de tyske rigsdagsmænd spurgte til hans mange børn og om hvor mange, der var med i krigen, og ofte sagde de: "Vi havde kun én, og ham har vi mistet, hvor er det svært nu, at vi ikke fik flere børn". H.P. Hanssen havde kun ét barn med i krigen. Det hus, han som sneglen bar med sig på ryggen, må være blevet tungere.

Enkemanden

Kun yderst sjældent havde han sine sorte dage, hvor verden gik ham

fortsættes side 130

Folkeafstemninger, Slesvigs deling og Genforeningen - også set i europæisk perspektiv

Af Inge Adriansen

PÅ SØNDERBORG SLOT åbner 22. marts en ny fast udstilling om en central begivenhed i forholdet mellem Danmark og Tyskland: Folkeafstemningerne i 1920 med den efterfølgende deling af Slesvig. Under Første Verdenskrig udformede den amerikanske præsident Woodrow Wilson et nyt princip for grænsedragning: Folkenes selvbestemmelsesret. Den tyske regering valgte - under indtryk af det forestående nederlag - at acceptere dette princip for en nyordning af landets grænser. Herved blev der banet vej for en folkeafstemning i Slesvig.

I udstillingen vises den slagkraftige, følelsesbårne agitation, der blev anvendt på begge sider. Den afspejler både national selvforståelse og økonomisk frygt, og det er begreber, der sjældent skildres i billeder. De to sider i afstemningskampen, dansk kontra tysk, skildres her ligeværdigt med propagandamateriale.

For første gange nogensinde sættes den slesvigske afstemning ind i et eu-

ropæisk perspektiv, da der også vises materiale fra de øvrige folkeafstemninger i henhold til Versailles-traktaten. De foregik i Vest- og Østprensen, Oberschlesien, Kärnten og Burgenland. Det var områder, hvor krigens tabere grænsede op til nye eller neutrale stater. Valgplakater fra disse afstemninger, der foregik 1920-21, giver et nyt perspektiv på den slesvigske valgkamp. Der var ikke folkeafstemninger, hvor krigens tabere grænsede op til krigens vindere. Frankrig og Italien overtog således henholdsvis Elsass-Lothringen og Südtirol, uden at befolkningerne fik lov at tilkendegive deres ønsker.

Udstillingen rummer naturligvis også klassiske danske ikoner, bl.a. historiemalerier med Christian X's berømte grænseridt og en hvid kjole, der har tilhørt den lille sønderjyske pige, som kongen løftede op på sin hest, da han red over den gamle grænse. ■

fortsat fra side 127

Foto: Privat.

H.P. Hanssen yderst til højre og Helene Hanssen, nr. fire fra venstre, på udflugt, muligvis til Rømø.

imod. De meldte sig, når han opdagede, at han var blevet misbrugt, fordi han havde været for godtroende.

Den 20. december 1935 døde Helene imidlertid. Døden er ikke fremmed for en mand over de halvfyrdes. Han havde sit syn på den, bestemt af hele hans lyse livsindstilling: Man skulle ikke fortabe sig i sorgen. Når han deltog ved kaffebordet i samlingshuset efter en begravelse, søgte han at vende stemningen fra sorg til trøst ved at lede tankerne fra fortiden hen på fremtiden med dens opgaver. Og da han i hjemmet holdt mindetalen over sin Helene forud for begravelsen, var det da også det, der blev gentaget. Men han var og blev familiefaderen, der som sneglen altid bar huset med sig på ryggen. Nu manglede der én i huset. Enkemanden kom sig ikke over tabet. Han talte ikke om det, men man havde følelsen af, at han havde mistet den indre balance i sit liv. Der kom noget rastløst og hektisk over ham i de fem måneder, han overlevede Helene.

“Som sneglen bærer jeg mit hus med mig på ryggen”. Hos naturens snegle befinder indvoldene sig i selve sneglehuset. Sneglen kan ikke leve uden sine organer; den kan ikke undvære et eneste af dem!

Det var i en vis forstand sneglehuset, der havde båret ham og holdt hans ryg rank gennem alle årene! Det var Helene og børnene, som havde givet ham liv. Omvendt er døtrene Marie og Ingeborg ikke i tvivl om, hvad han havde givet dem og deres søskende: En lykkelig, og harmonisk barndom, præget af frihed, mildhed og tillid, skønt deres far var borte op til otte måneder om året. ■

Litteratur

Bogen om H.P. Hanssen. Skrevet af hans venner. København 1948. - Især: Marie Thomsen: 'Barndomshjemmet' og Ingeborg Refslund Thomsen: 'Min Far'. Refslund Thomsen, Ingeborg: *Hjemme i Nordsløvig.* 1962.
Hanssen, H.P.: *Et Tilbageblik I.* 1928.

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligestilling gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte dine lokale formænd:

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Erik Heissel
Venbjerg 33
Djernæs
6100 Haderslev

Kirsten Fanø Clausen
Brobølvej 7
Blans
6400 Sønderborg

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

H.P. Hanssens hus

Af Peter Dragsbo

NYGADE 41A er et stateligt hus, der troner for enden af Persillegade. Med sin høje trefags gavlkvist og den lille forhøje ligner det mere et gårdstuehus end et byhus. Huset er da heller ikke bygget af en af kvarterets mange håndværkere, men af 'Chirurgus & Cancellieraad' Grauer, der i forvejen ejede Nygade 43. Byggeåret lå mellem 1868 og 1871 - nærmere kan vi ikke komme, da brandforsikringspapirerne mangler fra overgangsperioden mellem dansk og preussisk administration. I 1892 købte H.P. Hanssen huset af ejeren dr. Krüger og indrettede her sit hjem og redaktion og trykkeri for 'Hejmdal'. Her boede H.P. Hanssen med sin familie til sin død 1936, og det var herfra, det berømte ligtog 30. maj gik ad Forstallé ud til kirkegården.

Hvad der er kulturarv, afhænger af samtidens skiftende opfattelser og værdier. Da H.H. Engqvist og Viggo Pedersen i 1975 udgav den første registrant over bevaringsværdige huse i Aabenraa, 'Historiske Huse i Aabenraa', var Nygade 41A ikke taget med. Dengang opfattede man nemlig stadig 'historiske huse' som kun gamle huse, og her var huset for nyt, fra efter 1864. Samtidig er huset bygget i en stil, som den gamle arkitektgeneration ikke værdsatte. For dem hørte den gode smag op, da senklassicismen gik over i historicismen. Siden har vi lært at sætte pris på både historicisme, nationalromantik, hjemstavnstil, Bedre Byggeskik og modernisme som dele af den fælles kulturarv.

Nygade 41A er opført af bygmester J.H. Callesen. J.H. Callesen var ud af en bygmesterfamilie i mange generationer. Faderen var Peter Callesen, der bl.a. var bygmester på C.F. Hanssens rådhus i 1835, men også bygge-

de købmandsgårde som Klinkbjerg 2, Ramsherred 36 og 'Richelsens Stiftelse', Nygade 59. Og han var fader til Peter Callesen, der anlagde Callesensgade og byggede de to karakteristiske hjørnehuse. Selv ramlede han ind i byens lange stagnation, men har bl.a. med sikkerhed bygget Søndergade 19 (1875), Vestergade 17 (1872) og Årupgård (1874). Nygade 41A er opført i en karakteristisk nygotik, og det havde tidligere pinakler, dvs. små spir, på alle gavle i lighed med dem, der tidligere sad på L.A. Winstrups 'Günderoths Stiftelse' overfor fra 1860. Men samtidig peger huset hen mod Callesens andet store værk i nygotisk stil, købmandsgården Ramsherred 51, bygget 1874 af senator Jürgen Lorenzen. Stilen var og er ikke specielt tysk; nygotikken kom i starten fra England, men blev især brugt i de europæiske lande, der følte sig i forbindelse med en 'gotisk' fortid som Sverige, Norge og Tyskland.

Fordi huset ikke var registreret som bevaringsværdigt, var der i 1986 udsigt til, at Aabenraa Kommune ville give nedrivningstilladelse, da en lokal entreprenør havde købt ejendommen og ville bygge mindre huse på grunden. Jeg var dengang museumsinspektør ved Esbjerg Museum men fulgte nøje med i, hvad der skete i min barndoms by. Derfor slog jeg alarm i Jydske Tidende: "I kan da ikke rive H.P. Hanssens hus ned!" Og jeg understregede, at "historiske huse også er huse, der har rummet en særlig historie, uanset alder!". Og heldigvis blev beslutningerne ændret; huset blev fredet, og byggefirmaet fik det indrettet til udmærkede lejligheder. I dag er der vist ingen, der fortryder det! ■